

XVIII. YÜZYILIN İLK YARISINDA YERLİ AİLELERİN ÂYÂNLIKLARI ELE GEÇİRİŞLERİ VE BÜYÜK HÂNE DÂNLIKLARIN KURULUŞU

Doç. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Osmanlı İmparatorluğunda XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köylere dayanarak arazi ve servet kazanan, çiftlikler edinen “âyân ve eşrâf” denilen zümre gittikçe kuvvetlenmekteydi. Önceleri, bunların vilâyet idârelerinde önemli bir role sahip olmadıkları, fakat, sancak ve kazalara gönderilen ve beylerbeyleri, sancakbeyleri, kadılar, naip, mütesellimler, voyvodalar, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları gibi görevlilere hitâp eden fermânlarda, bu zümreden de yardım istendiği bilinmektedir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avusturya savaşları sebebiyle, devletin Anadolu’yu boş bırakmasından çıkan iç karışıklıkların arttığı, askerın ulûfelerinin ödenmesinde güçlük çekildiği sıralarda, köylerde ve halkta perişanlık arttıkça, servet yağma imkânı bulan bu kimseler büsbütün kuvvet kazandılar.

XVI. yüzyılın sonlarındanberi çiftlikler satın alan, timâr ve ze‘ametleri ele geçiren ve buralara kendi adamlarını yollayan vilâyet âyânı epey zenginleşmişti.

Devlet uzun savaşlar dolayısıyla, Anadolu karışıklıklarını önlemeyince, her bölgenin kendi âyânından asayişin korunması için yardım istemek zorunda kaldı. Bu fırsatları iyi kullanan âyânı yani ileri gelen kudretli aileler de, beylerbeyi, sancakbeyleri gibi leventlere sahip olarak fiilî bir maiyet besler oldu. Malî sıkıntı içersinde bulunan devlet, servetleri artmış olan âyânlardan (şehrin ileri gelenlerinden) yardım istemeğe başladı. Bu yardımların askerî, malî alanlarda olduğunu bilmekteyiz. Devletin mirî mukata‘aları “kayd-ı hayat” şartıyla mâlikâne olarak vilâyet ileri gelenlerine ve devlet ileri gelenlerine vermesinin sebeplerinden biri de, önceden ve toplu halde para elde etmek istediğinden doğmaktaydı. Bütün bunların neticesinde, vilâyetin ileri gelenleri (âyânları) devlet nezdinde önemli bir yere sahip oldular.

1683'te başlayan Avusturya savaşlarının ortaya koyduğu sıkıntı nedeniyle ortaya çıkan malî krizi gidermek ve devlet hazinesine yeni gelirler sağlamak ve perişân olmasını önlemek için mirî mukata'aların "kay-ı hayat" şartıyla "serbestiyet" üzere mâlikâne olarak "ricâl-i devlet" ve "âyân-ı memleket"e iltizâma verilmesi¹ için Baş Defter-dâr Halil Efendi'nin telhisini "Sadrazam ve ulemâ-yı kirâm" uygun görüp imza etmişler, bunun üzerine 12 Ocak 1695 tarihinde hatt-ı hümayûn yayımlanmıştı².

Mirî mukata'aların mahallî âyân ve eşrâf tarafından idare edilmesi, has ve mukata-at voyvodalıkları ile bu ailelerin zengin olmalarını, derece derece nüfûz ve servetlerini oğullarına intikal ettirerek kuvvetli hânedânların ortaya çıkmasına önayak olmuştu.

Mültezimler, bu tarihlerde, yani XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılda, diğer devlet görevlilerine göre, daha çabuk servet yığabilmekteydiler. Beylerbeyi, sancakbeyleri ve diğer görevlilerin servet ve nüfûzları, görevde kaldıkları sürele münhasır idi. Halbuki mültezimlerin durumu başkaydı. XVIII. yüzyılın başlarında mültezimlerin ekserisi âyândan olan kimselerden ibaretti.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında, mâlikâne olarak idare edilen yerlerin sayısı devamlı olarak artmış, bunun neticesinde de Anadolu'da kuvvetli hanedanlar kurulmuştu. Bununla ilgili örnekler pek çoktur. Örneğin Kayseri'de bir yüzyıl kadar âyanlık yapan Zenneci-zâdeler, XVIII. yüzyılın başlarında Enderlik Köyünü malikâne olarak idare etmekteydiler³.

1733 senesinde, Karaman ve civarı mukata'ası devlet hazinesinin "mâl-ı mirisine" noksan gelmemek şartıyla Konya âyanından Gaffar-zâde seyyid Osman ve kardeşi seyyid Süleymana verilmişti⁴. Daha sonraları, Karaman Ereğlisi ahâlisî ve aşiretleri, Gaffar-zâde Halilden bu malikânenin alınmasını istemişlerdi⁵. 1765 senesinde

¹ Bir yerin gelirini toplama işini üzerine alma demektir. Bunu üzerine alan kimseye mültezim denir. Bak: Koçi Bey Risalesi (Ali Kemali Aksüt), İstanbul, 1939, sh. 117-118.

² Hatt-ı hümayûnun çıkış tarihini Silahdar Mehmed Efendi 12 Ocak 1695 (1106 cumadi'l-evvelinin 25. nci günü olarak göstermekte, Raşit ise, yalnız 1106 tarihini belirtmektedir.

³ Kayseri Şr. Sc. 120, sh. 117 Vesika: 1

⁴ Konya Mevlâna Müzesi, Karaman Şr. Sc. 283, sh. 5.

⁵ İstanbul Başvekâlet Arşivi, Cevdet Dahiliye. 12940

ölen Suğla Âyânı İlyas oğlu ise yirmibeş senedenberi, o civardaki mâlikâne, ze‘amet ve timarları iltizamına almakta ve tagallüp yoluyla halkı soymaktaydı⁶.

XVIII. yüzyılın ilk ve ikinci yarısında, köylerden pekçok yer ileri gelenlere malikâne olarak verilmişti. Bunların, bu şekilde verile- geldiği XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da görülmektedir. Örneğin, Çapar-oğlu Ahmed’e zulmünden vazgeçmezse “malikânesinin ref” olunacağı ve hakkından gelineceği bildirilmiş⁷, fakat, Çapar oğlu Süleyman zamanında, bu ailenin kudreti daha da arttığı gibi, Bozok Sancağı da malikâne olarak kendilerine verilmişti⁸. Ayrıca, Ali Paşa’ya da Amasya sancağının malikâne olarak verildiğini bilmek- teyiz⁹.

Hiç bir idarî yetkisi olmayan ve yalnız vergi toplamakla görevli olan mültezimler, haksız ve defterde yazılardan fazla vergiler top- ladıklarından sık sık İstanbul’a şikâyet edilmişler ve devlet tarafın- dan bunların cezalandırılmaları cihetine gidilmiştir¹⁰. Fakat, mül- tezimler, halkı soyarak kanunsuz paralar toplamaya devam etmiş- lerdir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, daha önceleri mültezimlik yapmış olan âyânların sayıları gitgide kabarmıştır. Örneğin, saray çavuşlarından Mehmet Çavuş’un oğlu ve Kara Osman oğulları aile- sinin temelini atan Osman Ağa, sipahilikten emekli olduktan sonra, vergi toplamaya, mültezimlik yapmağa başlamışlardı¹¹. Bu şahıs ol- masa bile, bu ailenin bazı fertleri, Adapazarı ve civar yerlerde âyan- lık görevini ele geçirmişlerdir. Önemli bir kısmı da, mütesellimlik, mutasarrıflık gibi görevleri elde etmişlerdir.

Trabzon halkından olup, sonra Rize âyanlığını ele geçiren Tuzcuoğlu Memiş Ağa ise, XVIII. yüzyılın ilk yarısında, ahalinin vergilerini önceden devlete peşin ödeyip, mahsul vakti gelince halktan toplamaktaydı¹².

⁶ İstanbul Başvekâlet Arşivi, Cevdet Adliye. 1826.

⁷ Duygu, Süleyman; Yozgat Tarihi ve Çapan oğulları, sh. 15.

⁸ Cevdet Dahiliye. 12890

⁹ Cevdet Dahiliye. 16775

¹⁰ Isparta Şr. Sc. 170. sh. 169.

¹¹ Uluçay, Çağatay; Karaosman oğullarına Ait Düşünceler, III. T. T. K..K., sh. 245.

¹² Tarih-i Cevdet, İstanbul, 1309, c. 10, sh. 218-219. Ayrıca, Bak: Aktepe; Münir: Tuzcuoğulları İşyanı, 1951. İstanbul, Tarih Dergisi, sayı: 5-6.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında, vilâyet kethüdaları mütegalibeliğe meyilli ve kendi çıkarları için çeşitli suistimaller yapan kimselerdi. Vergileri toplamak ve kaza ile ilgili diğer işleri görmekle görevlendirildikleri halde, halktan kendileri için de vergiler toplamaktaydılar. Bunlardan, Şaban oğlu 1138 (1725-1726)'dan 1740'a kadar olan zamanda kaza ile ilgili işlere bakmadığı gibi, kendi adına ve defterde yazılı olmayan pekçok akçe toplamıştı¹³. İç karışıklıkların çok arttığı sıralarda, âyandan olup mütegalibelik yapanlar kendileri bizzat kethüda tayin ederek vergi toplamaya başladılar. Nitekim, 1748 yılında yazılan bir fermanın beş-on senedenberi, Kayseri'de ortaya çıkan bazı zâlim âyanın eşkıyalık ve kötülükleri ile tanınan üç kişiyi "kethüda" tayin ettiğini görmekteyiz. Bu kethüdalar şehir ve köylerden, kırk-elli kese akçe toplamışlar ve ayrıca bekârlardan yüz akçe toplanması için kadılardan imza defteri almışlardı. Âyandan olan bu mütegalibeler, kendilerine karşı gelenleri bir bahane bularak korkuttuklarından hiç kimse bunlara karşı gelememekte ve bu yüzden bunlar Kayseride istedikleri gibi hareket etmekteydiler¹⁴.

Vilâyet kethüdaları, XVIII. yüzyılın ilk yarısında artık sanki âyanların emirlerinde ve işe yaramaz bir durumda bulunmakta idiler. Kayseri âyanından Emîr Ağa 1148 (1735-1736)'dan 1750'ye kadar olan zamanda, vilâyet kethüdalarının kendi adamları olması sebebiyle, çeşitli vergiler (imdad-ı seferiye, imdad-ı hazariye) ve vilâyet masrafları için defterler düzenlenmiş, üçer-dörder kat fazla olarak halka (salyane) senelik vergileri dağıtmış ve zorla toplayarak, bunları kendi hesabına harcamıştı. Bunlardan başka, timâr, ze'amet, evkaf köyleri ve başkalarını kendisine bağlamış ve bunlara başka bir kimseye verdiğinde, kendisine kimse mâni' olamamıştı. Buraları çok ucuza alıp, başkalarına verirken üç-beş kat fazlasıyla vermekteydi. Mültezimler de kendisine güvenerek fazla miktarda akçe toplamaktaydılar¹⁵. Emîr Ağa, ayrıca, kadılardan aldığı belgeleri İstanbul'a yollayarak bazı kimseleri Kayseri'den sürdürüyordu¹⁶. Adı geçen kethüdanın Şaban oğlu olması gerekir. Çünkü, 1735-1740 sıralarında, Kayseri'de vilâyet kethüdası olarak Şaban oğlu ile Emîr Ağa'nın

¹³ Kayseri Şr. Sc. 131, sh. 135-136.

¹⁴ Kayseri Şr. Sc. 139, sh. 13.

¹⁵ Kayseri Şr. Sc. 138, sh. 82.

¹⁶ Kayseri Şr. Sc. 138, sh. 82.

anlaşarak beraberce halkı soydukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Emîr Ağa, 1735'ten beri vilâyet kethüdaları vasıtasıyla kendisi için vergiler toplattırarak zengin olmuş ve zamanla Kayseri âyânlığını ele geçirmiştir.

Cevdet Paşa, âyânların şehir kethüdalarına her türlü kötülüğü yaptırdıklarını bildirmektedir. Âyânlar "fesâdı" şehir kethüdalarına yaptırmakta ve kendilerine bunlarla ilgili sual sorulsa, haberleri olmadıklarını söyleyerek, kabahati şehir kethüdasına atmakta ve onun cezalandırılmasına sebep olmaktadır¹⁷. Aslında, âyândan olan kimselerin şehir kethüdası ile müşterek hareket etmesi lâzımdı. Bu şekilde hareket edenler mevcuttur¹⁸. Şehir kethüdalarının görevleri karşılığı halktan bir miktar ücret aldıklarını bilmekteyiz¹⁹.

XVIII. yüzyılın ortalarına doğru, ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, artık şehir kethüdalığı sözünün vesikalarda pek az geçmesinin sebebi, bu görevi ya âyânların kendilerinin bizzat yapmalarından veya adamlarına yaptırmalarından ileri gelmektedir. Esasen, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait fermanlarda âyan lafının bir ara kaldırılması ve şehir kethüdalığının hâkim kılınmak istenmesi geçici olmuş, kısa bir süre sonra eski usule dönülmüştür.

Vilâyet âyânından olan bazı kimseler XVIII. yüzyılın başlarında vergi ödeyenlere sahip çıkıp, bunları vergi ödemekten kurtarıyorlardı ki, bu takdirde gerek vergi toplayan mültezimler, gerekse devlet zararlı çıkmaktaydı. Örneğin, 1702 ve 1703 senelerinde yazılan fermanların tetkikinde bu hususlar açıkça görülmektedir. Hıristiyanların bazıları cizye vermemek için gizlenmekte veya kaybolmaktadır. Bazılarını da âyân, emlâk sahibi ve diğer kudretli kimseleri çiftliklerine girdiklerinden ve himaye edilmekte ve bunlar da bunların sayesinde cizye vermekten kurtuluyorlardı²⁰. Bu tip olayların XVIII.

¹⁷ Tarih-i Cevdet, c. VII, sh. 147-148.

¹⁸ 1741'de Karaman âyânından Çavuş-zâde ve diğer ileri gelenler, şehir kethüdası Osman ve bütün halk "meclis-i şer"de toplanarak Hacı Mahmud Mahallesinden İsmail ve Ömer ve Mustafa Çelebi ve diğerlerinin mahallelerinin iki avarız hanesinden birbuçuk avarız hanesine inmesi için mahzar vermişlerdir. Karaman. 282, sh. 21.

¹⁹ Ankara Sancağındaki şehir kethüdası Musanın "bir senelik şehir kethüdalığı ücreti 60 kuruş idi" Ankara. 121, vs. 622.

²⁰ Bu fermân Kütahya Karahisar-ı Sahip, Sultanönü kadılarına yazılmıştır "binyüzoniki senesine mahsûb olmak üzere zikr olunan sancaklarda sakın

yüzyılın ikinci yarısında da devam ettiğini vesikalardan bilmekteyiz²¹. Ayrıca, bazı eşkiyalarında “zâbıran ve âyânın himayelerine duhul” eyledikleri bilinmektedir²².

1740’da Adana Sancağındaki Yüregir Kazasındaki Kozan, Çiğdemli, Meneş ile Üsküdar’daki Valde Sultan vakıflarına bağlı Yeniil, Türkmen-Halep ve civarındaki haslara bağlı Şam, Trablus-Şam, Ayıntab, Halep, Maraş, Tarsus, Tokad, Aydın ve civarı ve Rumeli’deki cemaatlerin reâyalarından bazıları vergi vermemek için yerlerini terketmişlerdi. Bunların iskânları için daha önce fermanlar yazılmış ise de, her biri bir âyân ve mütegalibeye dayanarak çiftlik ortaklığı yapmak, ya da valilere levent olmak veya yeniçeri, sipah, topçu, cebeci, gibi askerlikle ilgili bölüklere yazılmak istiyorlardı. Vergi ödememek için “ehl-ı sünnet” olduklarını iddia edenleri de vardı²³. Görüldüğü üzere yerini, yurdunu terkederek aşiretlere mensup vergi veren raiyyet’den ve hıristiyanlardan bazıları âyan’dan olan kuvvetli kimselere dayanarak onun adamı olmak yoluna gitmekte ve vergi vermekten kurtulmaktaydı. Zile Mukata’asının defterlu ra’iyyeti ve ra’iyyet oğullarından” bazıları eski yerlerini terkederek Amasya, Merzifon, Çorum, Bozok, Ankara, Çankırı, Kütahya, Kırşehir, Nevşehir, Mucur, Ürgüb, Cerid, Göçekli, Pehlivanlı ve Memalu aşiretlerinin içlerine girip yerleşmişler ve bazı nüfuzlu kimselere hizmetkâr olarak çiftliklerinde ortakçı olduklarından bunlara dayanarak vergi ödememe yollarına gitmişlerdir²⁴. Âyân’dan olan kimselerin hizmetkârı haline gelen ve ra’iyyetden olan kimseler vilâyet âyânından olanların büsbütün kuvvetlenmesini sağlamaktaydılar. Zamanla kaza idarelerinde önemli rol oynamağa başlayan bu kimselerden çeşitli

ve mütemekkin ve mürür u ubür iden ehl-i zimminin nicesi ihtifâ ve gaybet idüp ve bazılarına dahi âyân ve zî-kudret ve emlâk sahipleri sahip çıkub cizyelerin virmediklerinden. . .” “zi’l-ka’de sene ihdâ aşere ve mie’te ve elf, kad fi 24 zi’l-hicce-tü-ş-şerife 1111” Kütahya Şr. Sc. 1, Vs. 709. Aynı mealde diğer bir fermân, Bak: Kütahya. 1, Vs. 874, “el-ra’bi işrin zi’l-ka’de 1113”. Kütahya, Karahisar-ı sahip, Akşehir Kadılarına yazılmıştır. Bazı hıristiyanların kudretli âyân ve mal sahiplerine sığınmamaları, vergi ödemeleri istenir.

²¹ “Reâyâdan ba’zıları âyân-ı vilâyete istinâden cizyeleri malı taksit ile edâ ideriz deyu ta’allül ve muhâlefet” ettiklerinden “â’yan ve sa’ir taraflarından dahi bir ferd mümâna’at ve muhalefet itdirilmemek. . .” Kayseri. 152. s. 199.

²² Karaman. 284, s. 36.

²³ Konya. 53, s. 342 ve 345.

²⁴ Konya. 53, s. 345.

konularda, zahire satın alınıp askerin geçeceği yere nakli²⁵, menzilci tayini ve menzilhanelere beygir tedariki²⁶, eşkıyaların yakalanması, asker temini²⁷ ve sair hususlarda yardım isteniyordu²⁸. Bunlar, kazalarda belirli bir kuvvete sahip, mustakilen hareket eden kimselerdir. Bir de bunlardan başka şehrin bütün âyanına hitap eden fermanlar vardır. Bu şehir veya vilâyet âyanına kitâplar fermanlarda sık sık tekrarlanmaktadır. Örneğin, hazine güney ve orta Anadolu'dan İstanbul'a gelirken yollardaki kazaların âyanlarından hazineyi korumaları istenmekteydi²⁹. Ayrıca, imdad-ı seferiyye ve diğer vergilerin toplanması hususlarındada şehir âyanına baş vurulmaktaydı³⁰.

Sancak ve kazalardaki vilâyet âyanından olanların en kuvvetlisi kendisine taraftar olanlarla birlikte ön plâna geçmekteydi. Diğer ileri gelenler kuvvetli ve taraftarı çok olan bu âyana karşı gelemeyerek, sancak veya kazada mustakilen hareket etmesine ve halkı soymasına, zulümlerine ses çıkaramıyorlardı. Bunlar ekseriya kuvvetli olan bu âyanla beraber hareket etmeyi kendileri için daha kârlı bulmakta veya korkularından kendisine tâbi olmaktaydılar. Böylece kazaların işlerini müstakilen görmeğe başlayan kaza sakinlerinden ve âyanından olanlar ekseriya mütegalibelik yoluyla âyanlıkları ele geçiriyorlardı.

Evvelce de belirttiğimiz gibi âyan olanların ellerinde belirli bir kuvvet mevcuttu. Ayrıca, kazalarda kendilerine taraftar kimseler de bulunuyordu. Bu taraftarlar da ekseriya eşkıyalığa meyilli kimselerdi. Hatta, âyan'dan olanlar bazı eşkıyaları da yanlarında tutup, saklandıklarından bu gibi hareketlerinin önüne geçilmesi için fermanlar yazılmıştı³¹.

²⁵ Ankara. 122, s. 117, Vs. 215.

²⁶ Ankara. 121, s. 339, Vs. 692.

²⁷ Balıkesir. 728, Vr. 11/B.

²⁸ Kayseri. 131, s. 135

²⁹ Daha âyan olmadan önce Karaosmanoğulları, Çapanoğulları, Nakkaşzadeler, v. benzerleri bu tip yardımlarda bulunmuşlardı.

³⁰ Anadolu Valisi, Kütahya Naibi ve vilâyet âyanına hitap eden fermânda bu hususlar mevcuttur. "elviye mutasarıflarının imdâd-ı seferiyyeleri virilmekte müsamaha olduğü sem'i-hümâyûnuma lâ-hakk olmağla her sancağın kadılarına ve âyanına başka başka mubaşirler ile evâmîr-i şerîfim gönderilüb...." Konya Mevlâna Müzesi, Isparta Şr. Sc. 170, s. 115.

³¹ Müh. 120., s. 49, Hük. 3; Mühimme. 121, s. 30, Hük. 3-4, C. Zaptiye. 2926 Vesika. 2

Âyân olanlar ekseriya önce mütesellimlikleri elde etmekte ve devamlı olarak bu görevi ellerinde tutmaktaydılar. Çoğu kez yerliden olan bu kimselerin tegallüb yoluyla halkı soyarak zengin oldukları, devlet görevlileriyle özellikle kadılarla anlaştıkları, kendileri ile anlaşmak istemeyen olursa, bunları da korkutarak kendilerine bağladıkları görülmektedir³². Halkın bu kimselerin zulümlerinin önlenmesi için çeşitli tarihlerde İstanbul'a arz ve mazharlar yolladıklarını, kadıların da bizzat İstanbul'a yahut "ordu-yu hümâyûna" mektuplar yazdıklarını bilmekteyiz. Muhakkak olan şudur ki, bu kimseler daha çok mütesellimlikleri ve voyvodalıkları sırasında ekseriya usulsüz olarak topladıkları vergilerle zengin olmuşlar ve âyanlıkları ele geçirmişlerdir. Şehir âyânının hepsi, bölgelerindeki hükûmet işlerine musallat olan kimseleri istemezlerse karışıklıklar çıkarıyorlardı. Bazen bu çeşit mütegalibe arasında nüfuz üstünlüğü mücadelesi ve hükûmet yetkililerinin paylaşamaması yönünden çatışmalar olmakta, bu yüzden şehirin âyânı ve halkı ikiye bölünmekteydi. Tabii ki, bu durum da bir takım önemli karışıklıkların doğmasına sebep olmaktaydı.

Resmi âyanlığı eline geçirenlerin çoğunun seyyidlik beratına sahip olduğu görülmektedir. Bunlar seyyidliğin de kendilerine sağladığı faydalarla daha çabuk servet yapıyorlardı.

Vermiş olduğumuz bu bilgilerle çoğunlukla seyyidlik berâtı olan âyanların aynı zamanda zengin, kudretli ve geniş mal-mülk sahibi mütegalibeliğe meyilli kimseler olduklarını belirtmiş olduk. Reâyâ'dan pekçok kimse de bu mütegalibelere güveniyor veya menfaati olduğu için öyle görünüyordu. Devletin zayıf zamanlarında bu mütegalibeler bir fırsatını bularak âyanlıkları ele geçirmişlerdir.

1726'dan önce Anadolu'da mevcut âyanlar şüphesiz çok kuvvetli değillerdi. Fakat, 1726'da sancakların derecesine göre buralardaki az veya çok nüfuzlü hanedanlara birtakım idarî yetkiler tanındığından âyanlık daha sağlam bir hüviyet kazanmıştır. Böylece kazaların nüfuzlu kimseleri halk üzerindeki kuvvetlerini arttırmışlar, bir derebeyi hüviyetine girmişlerdir.

1726'dan sonra âyanlıkları elde edenlerin kökleri, XVII. yüzyıla kadar gitmektedir. Bunlar zamanla kuvvetlenerek birçok mücadelelerden sonra böyle bir resmî hüviyeti âdeta zorla elde etmişlerdir.

³² Kayseri. 121, s. 168.

Yerli hanedanların âyânlıkları nasıl elde ettiklerini safha safha gösterirsek sözlerimiz daha açık olarak belirecektir.

Biz bu bahiste Anadolu'da önemli rol oynayan kuvvetli ailelerin âyânlıkları nasıl ele geçirdiklerini göstereceğiz. İlk olarak Kayseri'deki Zenneci-oğullarını ele alalım.

Zenneci-zadeler vesikalardan anlaşıldığına göre, 1708'denberi mütegalibelik yapmaktadır. Bununla beraber bu ailenin âyan olarak bir kuvvet haline gelmesi 1740'dan sonradır. Binaenaleyh, Zenneci-oğulları henüz bu şöhretlerini kazanmadan önce Kayseri'de birinci sırayı işgal edenler arasında Kadı Burhaneddin ve İshak, daha sonraları 1740'a kadar Kalaycıoğulları bulunmaktaydı. 1720'den sonra Kayseri Mütesellimliği de ele geçiren ve "âyânlık iddi'asında" bulunan Kalaycı oğulları 1740'dan sonra artık eski önemlerini kaybetmişlerdir. Zenneci-oğullarından önce, bunların üzerinde biraz durmak faydalı olacaktır.

1713 senesinde Kayseri'de "âyânlık iddi'asında" bulunan eski Kayseri Kadısı Burhaneddin ve İshak Efendi³³ den sonra, 1720'den sonra Kalaycı-oğlu Mustafa önemli olmaya başlamıştır. Kalaycı-oğlu Mustafa Kayseri âyanından olup, sonradan Kayseri'ye mütesellim olmuş ve "âyânlık iddi'asında" bulunmuştur. Kalaycı-oğlu Mustafa mütesellimliği sırasında valilerle anlaşmış, hem onların, hem de kendisinin kaza ve köylerden kanunsuz akçeler toplamasını sağlamış ve böylece servetini artırmıştır. Kayseri Kadısı Mustafa İstanbul'a gönderdiği mektupta, Kayseri âyanından Mütesellim Kalaycı-oğlu Mustafa'nın kendi halinde olmadığını, her zaman vali kapılarındaki "ehl-i örf" Kayseri halkında haksız para cezası aldığını, 1718'denberi her köyden yüzellişer ve ikiyüzer kuruş aldığını ve bu tip zulümlerinin nihayeti olmadığını açıklamaktadır³⁴. Kalaycı-oğlu Mustafa sık sık valiler ile anlaşarak halkı kolayca soymak yollarını aramıştır. Bu sebeple Çorum Sancağı Mutasarrıfı Memalu oğlu Ömer Paşa'ya mektup gönderip, Kayseri'ye davet etmiş, Memalu oğlu da gelerek altı gün köylerde kalıp, bedava yem ve yiyecek ve beşyüz kuruş para ile üçyüz kuruşluk mal almıştır. Kalaycı-oğlu fukarayı koruyan şehir âyanından her biri için bir bahane bulup, haksız olarak valilere şikâyet ederek, kimini sürdürmüştü, kimini

³³ Cevdet Zaptiye. 2926, Müh. 121, s. 30, Hük. 3-4

³⁴ Kayseri. 121, s. 1, Hük. 1.

evinde hiçbirşeye karışmadan oturması hakkında “evâmir-i şerif” çıkarmıştır. Onlar da korkularından ve karşı koymağa yeter kuvvete malik olmadıklarından, Kalaycı oğlu Mustafa eli altında bulunan Kürtlerden pekçok eşkiya ile köylerde istediği gibi hareket etmiştir. Bütün bu hususlar Kayseri Kadısı Mustafa'nın İstanbul'a gönderdiği mektupta açıklandığından, İstanbul'dan 1724 Şubat başlarında yazılan fermada Kalaycı-oğlu Mustafa'nın mütesellimlikten azledilmesi ve yerine ağalardan birinin mütesellim tayini, Kalaycı oğlu Mustafa'nın bir daha mütesellim olmaması bildirilmiştir³⁵. Bunlardan anlaşıldığı üzere, Kalaycı-oğlu Mustafa valilerle anlaşıp, onlar vasıtasıyla kanunsuz işler yapmasına yarayan buyruhdular temin etmekte, köylülerden paralar toplamakta ve elinde bir miktar eşkiya bulundurmaktadır. Kalaycı-oğlu Mustafa hakkında yapılan şikâyet ve bunun üzerine bundan böyle Kayseri'ye mütesellim olmaması hakkında yazılan ferman bir süre tatbik edilememiştir. Bunun 1726 senesinde “âyân-ı ağâyân”dan bazılarına mirmiranlık görevinin verilmesi³⁶ ile ilgili olarak alınan kararlar ilgili olması ihtimal dahilindedir.

Kalaycıoğlu Mustafa bir süre sonra tekrar Kayseri Mütesellimliğini elde etmiş, 23 Temmuz 1733'de Kayserinin ileri gelenleri ile beraber Kayseri Sancağında ve Sivashanı yakınındaki bazı süvari Türkmen eşkiyasının yakalanarak idamları, böylece memleketin eşkiyadan temizlenmesi, yolcular ve sair halkın rahatı hususları ile görevlendirilmiştir³⁷. Bu sıralarda Likvanik Kürtlerinden Boynu Yoğunlu aşireti eşkiyalıklarını artırmış, Battal Bey adlı birinin evini basarak, ondört kişiyi haksız yere öldürüp eşyalarını zaptetmiş ve Kayseri'ye gelmişti. 1734 Nisan'ının ortalarında Kayseri kadısına ve mütesellimine hitap eden fermada, il erlerini maiyetine alması, Ürgüp ve Develi kazaları ahalileri ile beraber hareket ederek Yoğunlu aşiretinin cezalandırılması istenmişti³⁸. Aynı husus ile ilgili olarak Kayseri mollasına, Kalaycı-oğlu'na ve “harb ve darbe kadir il erlerine” de başka bir hüküm yazılmıştır³⁹. Bir süre sonra Kayseri Sancağı mutasarrıfı tarafından Kayseri'ye Salih adlı biri tayin olunmuştu. Fakat,

³⁵ Kayseri. 121, s. 1, Hük. 2.

³⁶ Tarih-i Çelebi-zade, s. 441

³⁷ Kayseri. 127, s. 34

³⁸ Kayseri. 128, s. 130.

³⁹ Mühimme. 140, s. 84.

vilâyet ahalişi Salih'in kendi halinde olmadığını ve kendilerinden memnun kalmadıklarını mutasarrıfa bildirince, mutasarrıf tarafından 1738 Ağustosunda başlarından itibaren Kalaycı-zade Mustafa ağa mütesellim tayin edilmiştir⁴⁰. Bundan sonraki tarihlerde Kalaycı-oğlu Mustafa ve taraftarlarının âyânlık iddi'asında bulunmaları ile eski itibarlarının sönmeğe yüz tuttuğunu görmekteyiz. 1741 Ekim'inde Kalaycı-oğlu Mustafa Ağa ve Kığılmaz-oğlu Seyyid Mahmud Ağa ve Emîr Ağa diye tanınan Seyyid Mehmed ve köy ket-hüdası Sağırcı-oğlu Mehmed âyânlık iddi'asında bulunarak halka zulüm ettiklerinden "divan-ı Karaman'da dâvacıları" ile davaları olup, davalarının görülmesi hakkında karar alınmıştı⁴¹. Aynı sene içerisinde eski mütesellim Kalaycı-oğlu Mustafa'nın "ma'rifet-i şer'le" hesabının görülerek toplatılan imdadiyeler her ne ise Erzurum'da bulunan Paşa'ya gönderilmesi isteniyordu⁴². Bu tarihte yeniden mütesellim tayin olunan Kalaycı-oğlu Mustafa'nın yerine bir süre sonra Zennecizâde mütesellim tayin olundu⁴³. Kalaycı-oğlu Mustafa artık eski ehemmiyetini kaybetti⁴⁴. Fakat, Kalaycıoğlu'nun taraftarlarından olan Emîr Ağa kuvvetlenip Kayseri âyanlığı için Zenneci-zâdeler ile mücadeleye başladı. Kalaycı-oğlu Mustafa şehrin içerisinde geniş bir taraftara sahip olmadığından mücadeleyi kaybetmiştir. Kalaycı-oğlu Mustafa'nın her ne kadar Kürtlerden müteşekkil dermeçatma bir kuvveti var idiyse de, bu yeterli değildi. Şehir âyanı ve kadı kendisini istememekte ve halk onun idaresinden memnun olmayıp kendisini şikâyet etmekte idi. Buna karşılık, Kalaycı-oğlu toplamış olduğu servetle, kendisine taraftar olan bazı valiler ve az miktarda kendisine bağlı âyan ve taraftarlarla zaman zaman Kayseri mütesellimliğini elde etmiş, bir kere de âyânlığı ele geçirmek için mücadele etmiştir.

⁴⁰ Kayseri. 130, s. 167.

⁴¹ Kayseri. 133, s. 217. Vesika. 3

⁴² Kayseri. 133, s. 264.

⁴³ Kayseri. 133, s. 265.

⁴⁴ Kalaycıoğlu Mustafa'nın gene mütegalibelik yaptığını görüyorsakda bunlar sancak ve kazalardaki halkın hepsini etkilemeyen ufak tefek olaylardır. Örneğin, 1750 senesinde yazılan bir fermanda Kayseri'ye bağlı Talan adlı köyden Mihal adlı bir hıristiyanın şikâyet ve Kalaycıoğlunun bununla ilgili davasının görülmesi istenmektedir. "Şühûd ve udûl ile şer'an bir nesne sâbit ve zâhir olmuş değil iken kazâ-i mezbûre sâkinlerinden Kalaycıoğlu Mustafa'nın bu zatdan yüz altmış kuruş aldığı yolundaki şikâyet üzere, davanın hak ve adalet esaslarına göre görülmesi emredilmiştir. Kayseri. 139, s. 53.

Fakat, elinde yeteri kadar kuvvet ve kendisine bağlı kimseler olmadığından başarı sağlayamamıştır. 1740 dan sonra Kayseri âyanından olan Zenneci-zâdeler ve Emir Ağa bu durumdan faydalanarak Kayseriye'ye hâkim olmuşlardır. Zenneci-oğulları Kayseri âyanından olan bir ailedir. XVII. yüzyıla ait şer'îye sicillerinden Zenneci-oğullarına ait bilgiye rastlıyamadık.

1721 Aralık başlarında yazılan bir fermada Enderlik Köyü halkının Zenneci-oğullarından şikâyet ettikleri anlaşılmaktadır. Fermada bu aile ile köy halkı arasındaki davanın görülmesi emredilmektedir. Enderlik Köyü halkı Ertana vakfına ait olan köylerini Kayseri'de bulunan Zenneci-zâde Ahmet ve oğulları ile Mustafa ile Osman'ın kendilerine malikâne olarak kaydettirdiklerini iddia etmekte ve kendilerine zulüm yaptıklarını ileri sürmektedirler. Zenneci-oğulları, 1708 senesindenberi, her sene harman dökmek için "izin akçesi" diye seksen, "harman savurmak için" 200 kuruş ve her gerdekte "resm-i gerdek" adıyla kanundan fazla olarak dörder altın almışlardı⁴⁵. Ayrıca, haftada bir kere yirmi-otuz kadar atlı ile köye gelerek bazı kimselerden "kavga etmişsiniz" diye para cezası kesmişlerdir. İstenmeden köye gelen Zenneci-oğulları "salyanelere" karışıp, ücret adıyla zorla 400 kuruş, yedi-sekiz adet beygir ve seyislerini alıp bunları besletmişlerdir. Zenneci-oğulları'nın bu gibi hareketlerinden dolayı Enderlik köyüne 18 kese akçe borçları olduğu halde kadılar ve âyan korkularından dan ses çıkaramadıkların halk mektupla durumu İstanbul'a birdirmiş ve bunun üzerine Kayseri kadısına yazılan fermada gerekli davanın görülmesi emrolunmuştur⁴⁶. Zenneci-oğullarının Enderlik köyünü kendilerine malikâne olarak kaydettirmelerinden sonra 1708 denberi buranın her türlü işlerine karışmaları kanusuz olarak halka salmalar yükleyerek servetlerini artırdıkları anlaşılmaktadır.

1734 Şubat tarihli vakıfla ilgili bir vesikadan anlaşıldığına göre, Zenneci-zâdelerden Kayseri'nin Daracık semtinde Eskiciler yakınındaki yerler Mustafa Ağa ve Osman Ağa'nın mülküdür⁴⁷. Zenneci-zâdelerin kuvvetlenmesini sağlayan ve bu ailenin önemli bir kuvvet haline gelmesini temin eden şahıs Zenneci-zâde Ahmet'dir.

⁴⁵ Kayseri. 120, s. 117.

⁴⁶ Kayseri. 120, s. 117.

⁴⁷ Kayseri. 128, s. 114.

Zenneci-oğulları henüz XVII. yüzyılda kuvvetli olmadıklarından devlet için bir önem ifade etmiyorlardı. Fakat, 1694 den bu yana mirî mukata'aların malikâne olarak "kayd-ı hayat" şartı ile vilâyet âyanına satılması ve Ahmed'in Enderlik köyünü kendi ailesine kaydettirmesi ile kuvvet kazanması mümkün olmuştur. Burada kanunsuz hareketlerle halkı soymağa kalkması yüzünden Ahmed sık sık şikâyet konusu olmuştur. Esas, Zenneci-zâde'nin kim olduğunu bilmiyoruz.

Zenneci-zâde Ahmed'ten sonra, oğulları Osman ve Mustafa Kayseri içerisinde pek çok mütegalibelik yapmışlardır. Osman ve Mustafa, Kayseri kadısı Enes-zâde'nin kaza kadılığından azledilmesi olayından istifade edip "kadıyı azlettirdik ve Kıbrıs'a sürdük" diyerek halkı kendi taraflarına çekmeğe başlamışlardı. Zenneci-zâde-ler kaza sakinlerinden eşkıyalığa meyilli olanları ve eşkıya reislerinden Kâfir oğlu Mehmed, Mehter oğlu Mustafa, Uzun Veli oğlu seyyid Mehmet, Köle Osman ve diğerlerini etraflarına toplamışlar, Devcioğlu Mustafa ve Yeğen İbrahim adlı kimselere köleleri Osman ile mektup göndererek kendi taraflarına çekmişler, onlar da birçok işe yaramaz eşkıyayı maiyetlerine alarak beraberce mahkemeyi basmışlardı. Mahkeme odasını basan bu kimseler "defter-i müfredat"a göre, kadı'nın altubun dört kuruş tutarındaki malını yağma etmişler, öldürmek kastıyla gece-gündüz evini kuşatmışlardı. Bu durumu Kayseri ve Ankara naipleri ilâm ve Enes-zadenin arzuhal ile İstanbul'a bildirmesi üzerine 1733 Mayıs ortalarında Zenneci-zadelerin ve taraftarlarının yakalanarak Kayseri'den İstanbul'a getirilmesi için Şeyh'ül-İslâm'ın da tasvibiyle ferman yazılmış, fakat, İstanbul'a getirilmeleri imkânsız görüldüğünden davalarının Kayseri'de görülmesi istenmiştir⁴⁸. Birkaç sene sonra Zenneci-oğulları Kayseri mütesellimliğini ele geçirdiklerine göre, bu dava ya görülememiş veya Zenneci-oğulları Kadı ve diğer görevlilerle anlaşarak haklı olduklarını gösteren bir yazı yazdırıp bunu İstanbul'a göndertmişlerdir. Bütün bunlar Zenneci-oğullarının Kayseri içerisinde ne kadar kuvvetlendiğini göstermektedir. Kalaycıoğlu Mustafa artık eski kuvvet ve kudretini kaybederken, Zenneci-oğulları kuvvetlenmişler ve Zenneci-oğullarından Mustafa Kayseri mütesellimliğini ele geçirmiştir. Kalaycıoğlu Mustafa bir süre daha mütesellim olmak için uğraşacak, fakat, Zenneci-oğulları karşısında tutunamayacaktır.

⁴⁸ Kayseri. 127, s. 78, 79.

1742 Mayıs ortalarında Kayseri sancağına Arpalık olarak mu-tasarıf olan Murtaza Paşa'nın kapu kethüdası Süleyman'ın "südde-i Sa'adete" gönderdiği dilekçede, Murtaza Paşa'nın Van muhafaza-sında bulunduğu, Kayseri'ye Zenneci-zade Seyyid Mustafa'nın mütesellim tayin olunduğu izah olunuyordu. Fakat, Kalaycıoğlu Mustafa'nın ortaya çıkararak mütesellimliği Murtaza Paşa'dan buyruldu ile aldığı ileri sürerek, müdahale etmesinin karışıklıklara sebep olduğunu açıklıyor ve Kalaycıoğlu'nun bu hareketinin ön-lenmesi isteniyordu. Bunun üzerine Kayseri mütesellimliğinin Zen-neci-oğlu Mustafa'ya verilmesi ve Murtaza Paşa'ya ait vergilerin (hazeriyye, seferiyye v.b.) Zenneci-oğlu tarafından toplanması hak-kında ferman yazılmıştı⁴⁹. Gerçekten de Kalaycıoğlu Mustafa 1738 Eylülünde Kayseri'ye mütesellim tayin olunmuştur⁵⁰. Fakat halktan "imdadiye" leri toplayamadığını beyan ile vergileri yolla-maması ve âyânlık iddi'asında başarı sağlamaması gibi sebeplerden dolayı gözden düşmüştür. Murtaza Paşa'nın 1742 Haziran'mın ortalarında İstanbul'a gönderdiği arzda 1737-1738 (1150) senesine ait üçyüz yetmiş kuruş tutarındaki "imdâd-ı seferiyyeleri" Kalaycı-oğlu Mustafa'nın göndermediği bildirilmiş bunun üzerine yazılan fermanda bu paranın ahaliden toplanması ve kadı ile mütesellim tarafından Murtaza Paşa'ya yollaması bildirilmiştir⁵¹.

1738 senesinden 1741 senesine kadar olan zamanda Kayseri'ye mütesellim olan Kalaycıoğlu Mustafa ve Salih Beg "imdâdiyye"leri toplayıp sancak sahiplerine göndermediklerinden ve kanunsuz ha-reketler yaptıklarından mütesellimlikten azl olunmuşlardı.

Zenneci-oğullarının 1742 Mayıs ortalarında "imdadiyye" top-lanması⁵², Nisan ayında Afşar, Karantili aşiretleri eşkıyalarının yakalanarak, cezalandırılmaları⁵³ hususlarında görevlendirildiklerinin

⁴⁹ Kayseri. 133, s. 277.

⁵⁰ Kayseri. 133, s. 167.

⁵¹ Kayseri. 133, s. 276.

⁵² Kayseri. 133, s. 281.

⁵³ Kayseri. 133, s. 281, Kayseri Sancağı Mütesellimi Zenneci-oğlundan birçok Afşar eşkıyasının te'dibi hususunda yardım istenmiştir. 1742 Nisanında Kayseri Kadısı ve Mütesellimi Zenneci-zade Mustafa ile Kayseri'deki diğer görev-lilere hitâb eden fermânda Afşar Cema'ati eşkıyasının halka olan zulmü arttığından, bunu önlemek için Adana Beylerbeyi Rışvan-zade'nin görevlendirildiği, Kayseri Sancağındaki zabıtlar savaşa yarar kimselerin Rışvan-zadenin emrine girmelerini ve 200 kadar Afşar eşkıyasının başbuğu olan Mehmed'in etrafta gezdiği öğrenil-

görmekteyiz. 1742 nin Mayısında da Afşar eşkıyasının cezalandırılması için Capar-zade ile Kalaycı-oğlu Mustafa ve Zenneci-zade Mustafa'nın haberleşip, anlaşarak beraberce hareketleri istenmektedir⁵⁴.

Oysa ki, az önce izah ettiğimiz üzere Kalaycıoğulları ve daha sonra Zenneci-oğulları halkın tasvip etmediği kimselerdi. Buna rağmen Kalaycı-oğulları ve Zenneci-oğullarından faydalanılmasına ve zaman zaman bu iki ailenin Kayseri mütesellimliğini elde etmesine sebep devletin Anadolu karışıklıklarını önleyemeyişi ve ister istemez bu hânedanlardan faydalanma yoluna gidişi olsa gerektir.

1742 yılında Kayseri mütesellimi olan Zenneci-oğlu Mustafa'nın ismine sicillerde tesadüf edemedik. Fermanlarda isim zikredilmeden Kayseri mütesellimine emredilmekte, isimler boş bırakılmaktadır. Esasen, XVIII. yüzyılın ilk yarısında sancaklara yazılan fermanlardan mütesellimlerin isimleri çoğu kere yazılmamaktadır. Örneğin, Kayseri mütesellimi, Ankara mütesellimi, Çankırı mütesellimi, Konya mütesellimi v.b. olarak hitap olunmaktadır.

10 Kasım 1744 tarihinde, bir davanın halli ile ilgili olarak Kayseri mütesellimine yazılan yazıda "fahrü'l-â'yan hâlâ Kayseri sancağı mütesellimi es-seyyid Mustafa Ağa" tabiri görülmektedir⁵⁵. Bundan 1742 ve 1744 arasında Zenneci-oğullarının Kayseri'de mütesellimlik yaptığı neticesine varılabilir. 1744-1745 senelerinde Kayseri mütesellimine daha çok askerî alanlarda ve vergi toplanması, sancak dahilinde ortaya çıkan eşkıyaların cezalandırılması⁵⁶ konularında fermanlar yazılmıştır.

Enderlik köyü halkının şikâyeti üzerine 1721 senesinde Zenneci-zâdeler ile davacılar arasındaki duruşma için ferman yazıldığını bilmekteyiz⁵⁷. Fakat, Zenneci-oğulları kuvvetli olduklarından dava

diğinden, Kayseri'den 1500 tüfenkli asker ve ileri gelenlerin başına Zenneci-zade ve Kayseri Serdarının başbuğ olduğu ve bunların Afşar eşkıyasının idamları ile görevlendirildikleri bildirilmektedir.

⁵⁴ Kayseri. 133, s. 290. Afşar eşkıyasının cezalandırılması için 13 Temmuz 1742'de Kalaycı-zade Mustafa ile Zenneci-zade Mustafanın, kethüdayerinin, yeniçeri serdarının, vilâyet âyanının, Çapar-zade ile beraber hareket etmeleri isteniyor. Vesika. 4 Fotokopi: 1

⁵⁵ Kayseri. 134, s. 166.

⁵⁶ Kayseri. 134, s. 120, Kayseri. 135, s. 64., s. 150, 179, 180, 183, 200. Kayseri. 134. s. 133, 137, 142; Kayseri, 135, s. 206, 210....

⁵⁷ Kayseri. 120, s. 117: Vesika. 1

görülemiyor ve davacıların durumları daha da kötü oluyordu. Şikâyetçilerin Zenneci-oğulları ile "hukuk-u şer'ce müte'allik" davalarının görülmesi için Zenneci-oğlu Mustafa'nın İstanbul'a getirilmesi ve davaya orada bakılması istenmekte idi. 1746 Haziranında Zenneci-oğlu Mustafa'nın İstanbul'a götürülmesi hakkında bir de ferman yazılmıştır⁵⁸. Kayseri sancağı mutasarrıfı Ahmed Han tarafından daha önce mütesellim tayin olunmuş olan Zenneci-oğlu Seyyid Mustafa Ağa bazı hususların görüşülmesi için 16 Ekim 1746 tarihinde İstanbul'a çağırılmıştı. Kayseri'ye de yeni mütesellim tayini gerektiğinden Kayseri âyanlarından Midhat Bey mütesellim tayin olunmuştur⁵⁹. Bu tarihte Kayseri mütesellimi olarak Emîr Ağa bulunmakta idi. 1746 senesinde Karantili cemaatinden Pehlivanlı aşiret ahalisinin İstanbul'a yazdıkları dilekçeye göre, 11 adet develerinin ve 18 kese akçelik mallarının Medazi-oğlu İbrahim Ağa tarafından alınması şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Kayseri mütesellimi Emîr Ağa ve diğer vilâyet ileri gelenlerine yazılan fermanla İbrahim Ağa'nın kadı huzurunda duruşmasının yapılması emredilmektedir⁶⁰. Bundan da anlaşıldığı üzere, Midhat Bey'den önce mütesellim Emîr Ağa'dır. Emîr Ağa da Zenneci-oğulları gibi tegallüb yollarına başvurmuş ve iki aile arasında âyanlık mücadelesi XVIII. yüzyılın ortalarına doğru çok artmıştır⁶¹.

Zenneci-zâdelerden Zenneci-zâde Osman'ın oğlu Mehmed'in "Zenneci-zâde es-seyyid Mehmed Ağa ibn-i es-seyyid Osman Ağa⁶²"nın elindeki kuvvetlere güvenerek mütegalibelik yaptığını, epey bir servet yığdıktan sonra Kayseri mütesellimliğini ve âyanlığını elde ettiğini biliyoruz. Bunun nasıl olduğunu inceleyelim :

1746 senesinin 21 Ağustosunda Aksaray sancağındaki zeamet ve timar sahipleri, Zenneci-oğlu'nun mütegalibelik hareketlerini bir dilekçe ile İstanbul'a bildirmişlerdir. Bu dilekçede, Zenneci-zâde Mehmed Ağa'nın 30-40 kadar süvari ile her sene köylerine gelip boş timarlar eşgün⁶³ mukataası içindedir diyerek müdahale ettiği, "tah-

⁵⁸ Kayseri. 136. s. 47.

⁵⁹ Kayseri. 136, s. 64.

⁶⁰ Kayseri. 136. s. 60.

⁶¹ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bu rekabet daha da artmıştır.

⁶² Kayseri. 151. s, 9

⁶³ Eşgün'ün Eşküciden gelme ihtimali vardır. Zenneci-oğlu bu yüzden buraları eşkün olarak zaptetmiş olabilir. Asker getirmek üzere boş olan mukataaları zabtetmek hakkı ona verilmiş olmalıdır.

vil tezkirelerine” aldırış etmiyerek, timar ve zeamet sahipleri İran Seferi’nde bulunduğu sıralarda reayaların her birinden bu bahane ile 15 kuruş aldığı ve “tahvil beratlarını” kabul etmediği bildirilmektedir⁶⁴. Görülüyor ki, Zenneci-oğlu Mehmed de, babası Mustafa ve amcası Osman ve bunların babaları Ahmed gibi mütegalibelik hareketlerine baş vurmakta idi.

XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Kayseri’de üç önemli aile vardır. Bunları: Kalaycı-Oğulları, Emîr Ağa-zadeler ve Zenneci-Oğullarıdır.

Kalaycı-oğulları eski önemlerini kaybettiklerinden ortada Emîr Ağa ve Zenneci-oğulları kalmaktadır. Bu üç aileden her biri zaman zaman Kayseri’de mütesellimlik yapmışlardır.

Emîr Ağa’yı 1148 (1735/1736) denberi türlü türlü açgözlülük ve fesatlarından dolayı Kayseri halkı istemiyordu. Emîr Ağa vilâyet kethüdalarını da kendi taraftarı arasından tayin etmekte idi. Bu sebeple eyâlet mutasarrıflarının imdad-ı seferiyye ve imdad-ı hazariyye akçeleriyle diğer vilâyet masraflarının reayaya dağıtımını sıralarında Kayseri mahkemesinden kâtip Seyyid Süleyman ve Kurum-oğlu seyyid Abdülkadir ve Mehmed Kethüda adlı kimseleri kendi evine götürüp, kendi isteği üzerine ahali için defterler düzenlemişti. Bu defterlere üç-dört kat zamlar koyarak fukara ve raiyyete senelik vergileri taksim etmiş ve bunları zorla tophıyarak fazlasını kendisine almıştı⁶⁵.

1735 senesinden beri Kayseri’den tayin ettiği vilâyet kethüdaları vasiyasiyle vergiler tophıyan Emîr Ağa epey bir servete sahip olmuştu. Halk Emîr Ağa’dan kurtulmak için devamlı olarak yazmış olduğu dilekçelerde, kendisinin taraftarları bulunduğu duruşma Kayseri’de olursa Emîr Ağa’nın bir yolunu bularak kurtulacağını ileri sürmüşler, davanın Nevşehir’de olmamasını istemişlerdi. Kayseri sancağı halkı ile Emîr Ağa arasındaki davaların Nevşehir’de görülmesi için 1749 da yazılan fermanda, onun almış olduğu 27 kese akçeyi geri vermesi de bildirilmiştir. Ayrıca, Emîr Ağa ve taraftarları bundan sonra Kayseri’de kalacak olurlarsa halka zararı dokunacakları ve mevcut düzeni bozacakları bilindiğinden halktan aldığı paraları geri verdikten sonra, Kayseri’den sürülmesi emredilmiştir⁶⁶. Fakat bu mümkün olmamıştır.

⁶⁴ Kayseri. 136, s. 147.

⁶⁵ Kayseri. 138, s. 82, 83. Vesika. 4.

⁶⁶ Kayseri. 139, s. 46, C. Dahiliye. 508.

Kayseri'de gerek Amir Ağa ve gerekse âyanlık iddiasında bulunan kimseler vilâyet kethüdası tayin ederek, vergiler toplamak yoluna gitmişlerdir. 1749 senesinde yazılan bir fermanla halkın ödemeğe mecbur olduğu verginin toplamı otuz-kırk kese tutmaz iken beş-on senedenberi yani aşağı yukarı 1740 danberi bazı zorba ayanların ortaya çıkarak kaza ve köylere üç tane eşkiyayı kethüda tayin etmeleri ile bu miktar çok artmıştı. Bunlar kendilerine karşı çıkanları da birer bahane bularak cezalandırdıklarından kimsenin karşularına çıkacak hali yoktu⁶⁷.

1749 Ağustos başlarında yazılan bir fermanla Kayseri kadısının Emir Ağa'yı İstanbul'a şikâyet ettiği anlaşılıyor. Emir Ağa denilen Seyyid Mehmed Efendi vilâyet işlerine karışmakta, vergilere zamlar koymakta, rüşvet vererek defterleri imzalatmakta, gelip geçen yolcuları Kayseri'ye getirerek bu işlemde dolayı fazlaca masraf oldu diye defterler çıkarıp bu yolcuların masraflarını birkaç kat olarak halktan almakta, sebepsiz salyane topluyarak bunları kendi masraflarına sarfetmekte idi. Kayseri'deki has ve zematleri de iltizamına almıştı⁶⁸. Emir Ağa veya Seyyid Mehmed denilen Kayseri âyanından olan bu kimse Kayseri'de kendisine epey taraftar bulmuştu. Gene Kayseri âyanından Zenneci-oğlu da mütegalibelik yollarına başvurmakta ve Kayseri içerisinden de kendisine taraftar temin etmekte idi.

Kayseri halkı iki kısma ayrılmış olup bir kısmı Zenneci-oğullarını, bir kısmı da Emir Ağa'yı tutmakta idiler. Bu durum XVIII. yüzyılın ortalarına kadar böyle devam etmiştir⁶⁹. Kayseri gibi önemli bir şehrin düzene sokulması ve ahâlisinin rahat etmesi için yayımlanan fermanla iki tarafın da fesadının önlenmesi ve halkın âyan ve mütegalibeleri bundan böyle şehre sokmayıp, gerek Emir Ağa'nın, gerekse Zenneci-zâdeleri başka kazalara gönderilmesi cihetine gidildi⁷⁰. İki tarafın zulmünden şehir halkı son derece perişan olmuştu. Bu durum uzun zaman burada mutasarrıflık yapmış olan Murtaza Paşa ve Kayseri Mollası Mehdi-zâde Abdurrahman tarafından İs-

⁶⁷ Kayseri. 139, s. 13.

⁶⁸ Kayseri. 139, s. 13.

⁶⁹ Kayseri halkı "ahd-i karîbdenberu iki fıkra olup bir fırkası mezbûr Emir Ağa kulu ve bir fırkası Zenneci-oğlu ve sa'ir âyan gürûhunun" taraftarı idi. Kayseri. 139, s. 52.

⁷⁰ Kayseri. 139, s. 52

tanbul'a gönderilen "tahrirat ve mahzarlarda" açıklanmaktadır. Bunlara göre, Emir Ağa'nın halk ile olan davasının halli ve sonra Kayseri'den uzaklaştırılması açıklanmaktadır. Zenneci-zâde Mustafa ve kâtip Seyyid Süleyman, Uzun Süleyman, halka zulüm yapmakta idi. Bunlar fakir halktan 20 bin kuruştan fazla akçe aldıklarından başka, kadıyı da tahrik etmekte ve ehl-i örfeye iftira etmekte, karışıklığın artmasına sebep olmakta idiler. Yakın zamandan beri halkın iki kısma ayrıldığını söylemiştik. İkinci kısım yani "fırka-i aherisi Zenneci-oğlu ve sair âyân güruhu olup ve Paşa ve mollası mumaileyhima dahi fırka-i saninin taraftarı oldukları" bilinmektedir⁷¹. İkiye bölünen halkın bir kısmı âyânlardan birini, diğeri de öbürünü tuttuğu gibi Paşa ve mollalar da Zenneci-oğlu'nun tarafında idiler. Bundan dolayı Zenneci-oğulları daha kuvvetli durumda idi. Yeniden tayin olunan vali ve kadıya hitap eden fermanında, şehirden sürülen âyanlardan bundan sonra hiç birinin Kayseri'ye gelmemesi, gizlice girerlerse, "durumu vali ve hükkâma ifade ve i'lâm-birle" vilâyetin düzenini korumaları emrolunmuştur⁷². Fakat, bu mümkün olmamış, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Zenneci-oğulları ve Emir Ağa Kayseri âyanlığını elde etmişlerdir. Silâhlı yarıdakçılıyla fitne ve fesad çıkaran Kayseri âyânı Emir Ağa'nın civar kasabalardan birinde iskânı ve yarıdakçılına da tenbihlerde bulunması için 14 Ocak 1750 de Kayseri Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'ya bir ferman yazılmıştı⁷³.

1762 Mart'ında Kayseri halkının İstanbul'a gönderdiği bir dilekçeden Zenneci-oğlu Mehmed'in 1752 denberi 10 senedir Kayseri'de âyanlık ve mütesellimlik yaptığını ve 500 den fazla kese akçeyi zorla ve kanunsuz olarak aldığı anlaşılmaktadır⁷⁴. 1763 den sonra Emir Ağa'nın önemli rol oynadığını, zaman zaman Kayseri âyanlığını ele geçirdiğini, halktan kanunsuz vergiler aldığını ve sık sık şikâyet edildiğini bilmekteyiz⁷⁵. Zenneci-oğulları ve Emir Ağa hak-

⁷¹ Kayseri. 139, s. 46. Fotokopi: 2.

⁷² Kayseri. 139, s. 46. Fotokopi: 2

⁷³ C. Dahiliye. 14087.

⁷⁴ Cevdet Dahiliye. 10667.

⁷⁵ Kayseri. 147, s. 5, Kayseri. 144, s. 4, 15, 45; Kayseri. 147, s. 17, 27, 63; Kayseri. 151, s. 6, 81, 83, 99; Kayseri. 151, s. 9, 14, 67, Kayseri. 152., s. 23, 29, 164, 199. Cevdet Zaptiye. 1150; Kayseri. 161, s. 27; Kayseri. 163, s. 34, 37, 58.; "Kayseri Kazası ahalişi südde-i Sa'adetime arzuhal idüb bunlar üzerine edâsı lâzım

kunda müteaddit defalar vilâyet işlerine karışmamaları için fermanlar neşredilmişse de bunlar başlarına topladıkları birtakım kimselerle daima vilâyet işlerine karışmışlardır⁷⁶.

Zenneci-oğulları, “Zenneci-zâde Ahmed ve Oğulları Osman ve Mustafa” Kayseri’de kuvvetli bir hanedan haline gelmişler ve Zenneci-zâde Mehmed ve daha sonraları Zenneci-zâde Ahmed zamanlarında Kayseri âyanlığını elde etmişlerdir. Emîr Ağa’dan sonra Emîr Ağa-zâde Mustafa zamanında Emîr Ağa-zâdeler Kayseri’de çok kuvvetlenmişlerdi.

Her iki ailede seyyidlik unvanına sahip olup, halktan “tekâlif defterlerine” yazılandan fazla vergiler toplanarak zorbalık yollarına başvurmuş ve zengin olmuşlardır. Dikkat edilecek olursa her iki aile de önce Kayseri mütesellimliğini sonra Kayseri âyanlığını ele geçirmişlerdir.

Elimizdeki imkânlarla göre, bütün müzelerin şer’iye sicillerine bakmak çok zordur. Bu yüzden biz Ankara, Kayseri, Konya gibi şehirlerin şer’iye sicillerini iyi takip ederek buralarda âyan olanların hangi yollara başvurduklarını ve nasıl âyan olduklarını gösterdik. Esasen, birkaç örnek bu konuda bize gerekli bilgiyi vermektedir. Çünkü, diğer bölgelerde âyan olanların Anadolu karışıklıklarından faydalanarak mütegalibelik yolu ile âyanlıkları elde ettikleri neticesi kolayca ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bazı önemli şehirlerdeki âyanlıkların kuruluşları ile ilgili örnekler vermekle yetindik. İkinci misal olarak Ankara’yı alalım.

gelen avarız ve sa’ir emr-i şerifimle vâki’ tekâlif ve imdâd-ı hazariyelerin edâ idüb kusurları yoğiken birkaç senedenberu âyanlık iddia’sında olan Zenneci-oğlu Mehmed Ağa dimekle ma’ruf kimesne havâsına tâbi ve (boş) nâm iki nefer refikle-riyle yek-dil ve bunların üzerlerine musallat vu zulüm ve te’addîsi hadden birün olduğundan ma’ada bu sene-i mubârekeke hilâf-ı şer’-i şerif ve bilâ- emr-i münif beher hâneye dörderyüz guruş salyâne ve cebren tahsîl ve ekl ü bel’ ve bunun em-sâli ve te’addisine takat götüremeyeceklerinden nâşi bundan akdem iştikâ” “Kayseri. 144, s. 46; (1756 Aralık sonları). 1 Şubat 1757.

⁷⁶ Kayseri. 152, s. 232; (1768 ortaları). “Ahmed nam kimesne südde-i sa’adetime arzuhal idüb medine-i Kayseriye sakinlerinden Emîr oğlu Mustafa ve sair iki nefer kimesneler kendu nefisleri için ez’af-ı muza’af akçe tevzi’ ve taksîm ve cebren tahsîl ve ol-vecihle gadr ve te’addîden hali değıldir diye i’lâm ve inhâ olunduğuna binâen” “Kayseri. 152, s. 207; Kayseri. 152, s. 229; “âyan ve mütegalibeden Zenneci-oğlu Mehmed nâm kimesnenin umûr-u beldeye müdahale eylememek üzere hakkında defe’atla evâmîr-i aliye üsdâr olunmuş iken mücerred tagallüb ve ahali-i beldeye mü’ekkil ittihâziyle bir alay eşhas ve erâzil...” Kayseri. 151, s. 67.

Ankara'da da tıpkı Kayseri'de olduğu gibi âyanlık için uğraşan üç aile vardır. Bunlar: Müderriszâdeler, Nakkaşzâdeler ve Muslu Paşazâdelerdir.

Gerek Müderriszâdeler ve gerekse Nakkaşzâdeler ellerindeki kuvvetlere dayanarak mütegalibelik yapmakta, zorla vergiler toplamakta idiler. Her ikisinin de leventleri mevcuttu. Müderriszâdeler ve Nakkaşzâdeler zaman zaman Ankara'da mütesellimlik yapmışlardır. Müderris-zâdeler 1740 a doğru Ankara âyanlığını elde etmek başarısını gözetmişlerdir. Önce Müderris-zâdeleri ele alalım:

Müderris-zâdelerin Ankara'da en çok isim yapmış olanı, Ankara âyanlığını Müderris-zâdelere kazandıran Müderris-zâde Ahmed Efendi olmuştur. Ankara âyanından ve eski kadılarından olan Ahmed Efendi mütegalibeden Muslu Paşa-oğlu Salih Bey ile anlaşarak Ankara halkından vergiler toplamakta idiler. Halk Müderriszâde Ahmed'den ve Muslu Paşa-zâde Salih Bey'den memnun değildi ve kendilerini birçok defalar İstanbul'a şikâyet etmişlerdi. Bunların halk ile olan davalarının görülmesi hakkında 18 Mart 1741 de İstanbul'dan molla ve mübaşir tayin olunmuştur⁷⁷. Sancak halkı İstanbul'a gönderdikleri dilekçede Muslu Paşazâde ile olan davalarının Ankara naibi önünde görülmesini istemekte idiler⁷⁸. Ankara kadısına ve mütesellimine Anadolu valisi tarafından yazılan buyuruldu da, Murtazâbad kazası sakinlerinden Muslu Paşazâde Salih ile Yabanâbad halkı arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi konusunda "mürafa'a-i şer'î" olunması bildirilmiştir⁷⁹. Halk her ne kadar Muslu Paşa-zâde'den yakınmakta ise de devlet ihtiyacı dolayısıyla bu kimselere gene görevler vermekte idi. Nitekim, 1743 yılında İran seferi için İsaklı menziline gönderilmesi gereken zahirelerin satın alınması ve toplanması ve bu emirin yerine getirilmemesi sebebiyle gerekli zahirelerin toplanması hususu Ankara müftüsü ve eski kadılardan Müderris-zâde ve Muslu Paşa-zâde Salih Bey'e görevler vermişti⁸⁰. Daha önce de görmüş olduğumuz Zenneci-zâdeler, Emîr Ağa zâdeler gibi, Müderris-zâdeler de "tegalüpleri" sebebiyle uzun müddet Ankara'da âyanlık yapmışlardır. Ankara halkı kendisi için

⁷⁷ Ankara. 121, s. 362, Vs. 651. Vesika: 6

⁷⁸ Ankara. 121, Vs. 671

⁷⁹ Ankara. 121, Vs. 670-671.

⁸⁰ Ankara. 122, s. 144, Vs. 183.

fazla akçeler ekliyen ve uzun zaman âyanlık yapan Müderris-zâde Ahmed'i İstanbul'a şikâyet edince, Kastamonu'ya sürülmesi ile ilgili olarak Ankara mütesellimi ve naibi ile Kastamonu kadısına 1744 Temmuz başlarında ferman yazıldı. Bundan Müderris-zâdenin Ankara'da 1740 da ve daha önceleri âyân olduğu anlamı ortaya çıkıyor. Fermanda, İstanbul'dan kapıcıbaşı ve bir molladan kurulu bir tabkikat heyeti gönderildiği yazılmakta idi. Bu kurulun göreceği davada şikâyet doğru çıkarsa, şikâyetçilerin haklarının geri verilmesi, vilâyet işlerine kimsenin karışmaması ve "âyânlık iddi'asında" bulunulmaması üzerinde durulmuş, Müderris oğlu ise durumunun kötülüğünü anlıyarak kaçmıştı. Müderris-zade eski Anadolu valisi vezir Ali Paşa'nın yanına gitmiş ve sonra bunun da yanından ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve burada iki sene kalmıştır⁸¹. Yeniden Ankara'ya döndükte mütegalibeden Muslu Paşa oğlu Salih Bey ile anlaşarak, fakirleri koruyan Hafız Mehmed hakkında pek çok iftiralar düzenlemiş ve Kastamonu'ya sürdürmüştü. Muslu Paşazade ile anlaşarak "âyânlık iddiâsında bulunmakta, Ankara mutasarrıfına rüşvet vererek halka eziyet etmekte idi. 1746 da sancak mutasarrıfına ve naibine yazılan fermanda halkın 1157 (1744) de İstanbul'a "arz ve ilâm" gönderdiğini, bundan Müderris-zâde Ahmed'in kendi halinde olmayıp, "âyânlık iddiası ile" halktan 150 kese akçe aldığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Müderris-zadenin Kastamonu'ya sürülmesi hakkında yeniden bir ferman çıkarıldı⁸². Müderris-zade Ahmed nedense Kastamonu'ya sürülememiştir. Ankara'da da rahat durmayarak müs-takilen âyân olmak için "zümre-i kuzattan" Seyyid Sunullah Efendi'yi yanına alarak kendisi ile anlaşmış, Ankara Sancağı mutasarrıfı da bu anlaşmaya katılmıştı. Esasen, âyânlık yapmak isteyenler mutasarrıflar ile anlaşarak imdad-ı seferiye toplarlarken kendi hesapları için birkaç kat zam ekliyorlar, rüşvet vererek âyânlıkları elde ediyorlardı. Müderris-zade de böyle yapmıştır. Ankara Sancağı mutasarrıfına verilecek imdad-ı seferiyye defterleri üzerine pek çok akçe eklemiş, âyânlık için verdiği rüşveti halkın sırtından çıkarmak düşüncesiyle senesi gelmeden her ev başına 59 kuruş dağıtarak ve defteri de Paşa'nın adamına vererek halktan zorla paralar toplattır-mıştır. Kadılardan oğlu Mustafa'yı da İstanbul'a göndererek kaba-

⁸¹ Ankara. 123, s. 114, Vs. 236.

⁸² Ankara. 127, s. 46, Vs. 79. Vesika: 7, Fotokopi: 3

hatlarını örtmek istemiş ise de halk dilekçe ile durumu İstanbul'a bildirmiştir⁸³. Dikkat edilirse Kayseri'de de mutasarrıf ve molla Zenneci-oğlu'nun taraftarı idi. Ankara'da da Müderris-zade kadı ve mutasarrıf ile anlaşmıştır. Halkın Müderris-zadeden şikâyet etmesi üzerine, sancak mutasarrıfına ve naibine yazılan fermanla, Müderris-zade Ahmed Efendi'nin mübaşir Hasan Çavuş vasıtasıyla Ankara'dan Adana'ya gönderilmesi ve Adana civarında ya Ereğli'de yahut da başka kazada ikameti tenbih olunmuştu⁸⁴. Fakat Müderris-zade Adana'ya gitmediği gibi, Ankara'da da âyan olarak kalmış ve pek çok karışıklıkların çıkmasına sebep olmuştur. 1751 de Murtazâbad kadısı tarafından yazılan bir dilekçede Murtazâbad'ın ileri gelenleri ve halkı, Sultan Bâyezid'in Amasya'daki cami ve hayır evi vakfından olan İstanos köyünden Seyyid Ali, Kazgan köyünden Himmet oğlu İsmail ve Sancar köyünden Hüseyin'in altı senedenberi yani 1746 danberi "âyânlık iddi'aları"nda bulduklarını, bunların müderris-zade tarafından Ankara'ya getirildiği eğer, haklarındaki işlem Ahmed Efendi'nin sözünde bırakılırsa, esasen Ankara'da karışıklık çıkaran Müderris-zade'nin himayesinde bunlar hakkında doğru bir karar verilemeyeceği ve Murtazâbad ahalisinin gene perişan olacağı bildirilmektedir⁸⁵. Bu kimseler de diğer âyanlık peşinde koşanlar gibi, 1746 dan beri "ehl-i örf" zümresi ile anlaşmakta ve "tekâlif defterine" kendileri için beşer-altışar yüz kuruş zam koyarak, zulümler yapmakta idiler⁸⁶.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Müderris-zade Ahmed'in Şabanözü köyünü bastığını⁸⁷ ve 13 sene âyânlık yaptığını⁸⁸, çeşitli tarihlerde âyânlık yapmayıp kendi halinde durması için fermanlar neşredildiğini⁸⁹ bilmekteyiz. Fakat bunlar konumuzun sınırlarını aşmaktadır.

Müderris-zadeler ellerindeki sekbanlarla uzun seneler Ankara âyânlığını ellerinde tutmuşlardır. Bu aile de diğer aileler gibi mütegalibelik yolu ile âyânlığı elde etmiştir. Kadılar ve "ehl-i örf"

⁸³ Ankara. 127, Vs. 79. Vesika: 7, Fotokopi: 3

⁸⁴ Ankara. 127, Vs. 79. Vesika: 7, Fotokopi: 3

⁸⁵ Cevdet Adliye. 448.

⁸⁶ Cevdet Adliye. 448.

⁸⁷ Ankara. 147, Vs. 566.

⁸⁸ Cevdet Dahiliye. 262.

⁸⁹ Cevdet Dahiliye. 11010. Müderrislerin, XVIII. y. y.ın ikinci yarısındaki faaliyetleri için bak; Özkaya, Yücel; XVIII. y.y.ın İkinci yarısında Anadolu'da Âyânlık İddi'aları, Ank. 1969, DTCFD., 24,5-3-4, sh. 198-204.

zümresini kendilerine bağlamışlar ve ellerinin altında önemli bir kuvvet bulundurmışlardır. Her sene topladıkları senelik vergiler ile “imdad-ı seferiyye” ve “imdad-ı hazariyye” yi toplarlarken bunlara kendileri için fazla ücretler eklemişler ve böylece zenginleşirken halk fakir düşmüştür. Topladıkları fazla paralarla kuvvet ve servetlerini artırarak Ankara ve çevresinde çabucak hâkim duruma geçmişlerdir. Müderris-zade Ahmed’in eski kadılardan olması da Ankara’da bu ailenin kuvvetlenmesini kolaylaştıran önemli bir faktördür.

Nakkaş-zadeler de Ankara’nın büyük ailelerinden olup, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Ankara âyanlığını ele geçirmişlerdir. Bu ailenin mensupları da önceleri mütesellimlik yapmış, fakat Müderris-zadeler kadar önemli olamamışlardır. Nakkaş-zadelerden Hüseyin Ağa hem seyyid, hem de hacı idi. 1740 da mütesellim olmuştur. Menzil beygirlerinin ücretlerini gösteren bir defterden 1742 de mütesellim bulunan Hüseyin Ağa’nın üç günlük zahire bedeli olarak yirmi dört kuruş ve yetmiş sekiz akçe aldığını bilmekteyiz. 1743 senesine ait vesikalarda Ankara müteselliminden bahsedilmekte, fakat mütesellimin ismi zikredilmemektedir. 1744 Nisanında Ankara mütesellimliğine Nakkaşzade Ali tayin edildiğine göre 1743 de mütesellimliğinin bu ailede olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. 1743 Eylül’ü sonlarında Ankara’dan Nakkaş seyyid oğlu, İsa oğlu, Ömer Paşa oğlu Ali Bey, Karataş’tan Çayır oğlu, İnegöl’den Derviş Paşa-zade, Banaz kazasından Şükrü Ağa ve diğer kazaların tanınmış kişilerinden İran seferine asker getirerek bizzat iştirakleri emredilmişti⁹⁰. 1745 Nisanının sonlarında ise Ankara müftüsüne ve mütesellimine eski Mütesellim Nakkaş-zade Ali’ye vilâyet âyanı ve vuruşmaya yararlı olanlara, seferden kaçıp eşkıyalık yapanların cezalandırılması görevi verilmişti⁹¹. Devletin böyle çeşitli kazaların ileri gelenlerinden yardım istemesi ve bunların da ellerinde belli bir kuvvet bulundurmaları kolayca sancak ve kazalarda ön plâna geçmelerini temin etmekte idi. Esasen, şimdiye kadar incelediğimiz Zenneci-zâdeler, Emir Ağa zadeler, Müderris-zadeler, kuvvetleri sayesinde mütesellimlik ve âyanlıkları ele geçirmişlerdir. 1745 senesine ait vesikalarda Nakkaş-zade Ali’den artık eski mütesellim olarak

⁹⁰ Ankara. 122, s. 133, Vs. 198.

⁹¹ Mühimme. 152, s. 59, Hük. 2.

bahsedilmektedir. Nakkaş-zadeler mütesellim değilken de devlete birçok hususlarda yardım etmişler ve kendilerine hitap edilen fermanlar gönderilmiştir. Nakkaş-zade Hüseyin'den sonra Nakkaş-zâde Ali Ankara'ya mütesellim olmuştur⁹². Nakkaş-zade Ali Ankara'nın önemli kişilerinden olup, ikiyüz kadar sekbani bulunmakta idi. Anadolu'nun önemli ve kudret sahibi ailelerinden asker, para istemeyi âdet haline getiren devlet Nakkaş-zade Ali'den de yardımlar istemiştir⁹³. İran Savaşı sırasında pek çok Levend savaştan kaçmış ve Anadolu'da yağmacılık ve çapulculuğa başlamıştı. Levend eşkiyasından Çalık Murad kendisine bağlı birkaç yüz Levend ile Kütahya taraflarına giderken Ankara'ya bağlı Çukurcak adlı yere de gelmişti. Devlet eskiden mütesellim olan ve şimdi de Ankara âyanından olup elinde bir ikiyüz kadar sekbani bulunan Nakkaş-zadeden bir kısım eşkiyayı Tohmaz adlı köyde basarak bunların otuz kişisini öldürmesinden ve dokuzunu yakalamasından sonra teşekkür etmiş ve yardımını istemiştir. Eşkiyaların baharda gene ortaya çıkacağı belli olduğundan Nakkaş-zade Ali uzun uzun öğülerek Ankara'daki görevliler ve döğüşmeğe yarar âyan ve "il erleri" ile beraberce hareket ederek levend eşkiyasının cezalandırılması için görevlendirilmiştir⁹⁴.

Kazalarda âyandan olanların özellikle vergi meselelerinde toplanarak kararlar aldıklarını evvelce izah etmiştik. Nakkaş-zade Seyyid Ali Ağa, Ankara kadısı Hafız Mehmed Efendi, Salih Halife oğlu Abdullah, Ağa-zade Seyyid Hacı Abdullah Ağa ve diğer ileri gelenler, Anadolu valisi Numan Paşa'nın ve Veli Paşa'nın 1154 (1741/1742) de Sacaklı menziline orduya satmaya getirdikleri zahirelerin miktarlarının tayini ve ev başına "tekâlifin" dağıtılması hususunda "meclis-i şer'-i şerif-i enver" de toplanarak karar vermişlerdir⁹⁵. Bundan Nakkaş-zadelerin XVIII. yüzyılın ilk yarısında Ankara'nın ileri gelenlerinin ön safında olduğunu da anlamış olmaktadır. Zaman zaman Ankara âyanlığını elde etmeleri de bundan ileri gelmiştir.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Müderris-zadeler, Nakkaş-zadelerden daha kuvvetli oldukları için Ankara âyanlığını ele geçirmişlerdi.

⁹² Ankara. 123, s. 142, Vs. 201; Mühimme. 152, s. 54, Hük. 2.

⁹³ Devlet tarafından "Memâlik-i mahrûsemde sâkin eshâb-ı servet ve yesârin" herbirinden "bire bir miktar asker tahrir ve techiz ve bilâ-istishâb" sefere gönderilmeleri emredilmektedir. Ankara. 162, Vs. 387.

⁹⁴ Ankara. 126, s. 157, Vs. 152

⁹⁵ Ankara. 129, s. 154, Vs. 300.

Ancak, Müderris-zadelerin zayıflaması ile XVIII. yüzyılım ikinci yarısından sonra Ankara âyanlığını bu aile ele geçirebilmiştir.

Nakkaş-zâde Seyyid Ali, XVIII. yüzyılım ikinci yarısında Müderris-zadelerden sonra, arpalık olarak Ankara'ya mutasarrıf olan Seyyid Ahmed tarafından mütesellim olan Ali'nin azli ile yerine mütesellim olmuş⁹⁶ hemen bunun arkasından da Ankara âyanı olmuşlardır. Nakkaş-zadeden XVIII. yüzyılım II. yarısında Rus savaşı için asker istenmişti⁹⁷. Daha sonra da Ankara mütesellimi ve âyanı olan Nakkaş-zade ölünce yerine eski mütesellim Ali tayin edilmişti ki⁹⁸ bunlar konumuz dışında kalır.

Ankara'ya bağlı kazalarda âyanlık elde edenler de çoktur. Bunlardan bir tanesi Müderris-zade Ahmed Bey'in yardımcılarında Muslu Paşa-zade Salih Bey'dir. Muslu Paşa-zadeler Murtâzabad kazası sakinlerinden idiler. XVIII. yüzyılım ikinci yarısında Murtazâbad âyanlığını elde edecek olan bu ailenin pek çok eşya, hayvan, emlak ve kölesi olup bir de çiftlikleri mevcuttu. Muslu Paşa-zadeler Murtazâbad'ın Bulak köyü ahalisindedir. Bu ailede mütegalibelik yolu ile servet yığmış ve Murtâzabad kazası âyanlığını elde etmiştir. Muslu Paşa oğullarından Mehmed Emin mütegalibeden olup Ayaş kazasından Cemderli Bey ve diğerleri ile Ayaş kazasına bağlı Güdül köyü halkına eziyet etmekte, iki yüz senedenberi sahip oldukları yaylaklarına gitmelerine mani olmakta idiler. Bu yüzden 1723 yılında bu kimselerin cezalandırılması yoluna gidilmiş ise de, Muslu Paşa-zâde Mehmed Emin'den başka hepsi kaçmışlar, yalnız Mehmed Emin 3-400 adam toplamış ve kadıya halkın kendisinden hoşnut olduğuna dair zorla ilâm yazdırmıştı. Durum anlaşılınca yakalanması ve Samsun kalesine hapsedilmesi yoluna gidildi⁹⁹. Muslu Paşa oğlu Mehmed Emin'den sonra Muslu Paşa zâde Salih'in de mütegalibelik yaptığını görmekteyiz. Salih Bey devlete karşı isyankâr bir tavır takındığından ve halka çok zarar vermekte olduğundan cezalandırılması cihetine gidilmişti. 1740-42 senelerinde Ankara halkı Müderris zade ve Salih Bey'den şikâyetçi olup davalarının görülmesini istemekte idiler¹⁰⁰. Muslu Paşa zade Salih, Kapucu oğlu

⁹⁶ Ankara. 161, s. 178, Vs. 269.

⁹⁷ Ankara. 162, s. 198, Vs. 287.

⁹⁸ Bununla ilgili vesikalar pekçoktur.

⁹⁹ Ankara. 99, s. 213, Vs. 624

¹⁰⁰ Ankara. 121, Vs. 651.

Hasan, Arslan oğlu Mehmed beraber hareket ederek Anadolu valisi Numan Paşa'nın ve Ankara mutasarrıfının imdad-ı seferiyyelerini imzalı defter olmasına rağmen halktan toplatmamışlar, ayrıca, kendileri için fazla paralar topladıklarından, Yabanâbad ahalisi kendi yerinden şikâyetçi olmuş ve bunun üzerine Salih Bey'in yakalanarak davasının görülmesi için "Divan-ı Karaman"¹⁰¹ götürülmesi istenmiştir¹⁰². Bu davanın Karaman'da yapılması için Muslu Paşazadenin yakalanması lâzımdı. Bu mümkün olamadığından Anadolu valisince yazılan buyrulduya göre Muslu Paşazade ile Yabanâbad kazası ahalisi arasındaki anlaşmazlığın halli için ellerinde senetleri olanların bunu Ankara mahkemesindeki duruşmada göstermeleri ve anlaşma yoluna gidilmesi üzerinde durulmuştur¹⁰³.

Deve yollama meselesinden dolayı da bir anlaşmazlık husule gelmiştir. Salih Bey develeri kazalara taksim için "mekkâre başı" olarak evvelce bu görevi yapmış olan Şeyhli oğlu'nu tayin etmişti, oysa halk zalimden olan bu kimseyi istemiyordu. Bunun üzerine "Mekâre Başı"lığının halkın istediği bir kimsenin verilmesi, 100 adet devenin "Mekâre başı" tarafından istenilen yerlere gönderilmesi emredilmişti¹⁰⁴. Muslu Paşazade Salih daha sonra halka olan zulmünü daha da artırmıştır. 1744 Temmuz başlarına ait bir fermanın Muslu Paşa-oğlu Salih Bey'in Müderris-zade ile anlaşarak Ankara müftüsü Hafız Mehmed hakkında iftiralarda buldukları anlaşıl-maktadır¹⁰⁵. Ankara Sancağında bu şekilde karışıklıklara sebep olan ve fermanlara itaat etmeyenlerin "cezâsının tertibi" yoluna gidilmiştir. Bunun için Murtazâbad ve diğer kaza kadılarına, Ankara Naibi, Ankara, Çankırı sancakları mütesellimlerine, hassa silâhşor-larından mübaşir Osmana, şehirlerdeki voyvodalarına ve vilâyet âyanına, ayrıca Bozok Mütesellimi Capar-zade'ye de fermanlar yazılmıştı. Durumu öğrenen Salih Bey kaçarak kaybolmuş olduğundan bütün mâl ve emlâkinin devlet tarafından zaptedilmesi için emirler verilmiştir. Bu arada Muslu Paşa zade Salih'in her nerede olursa olsun yakalanarak cezasının verilmesi ve kesik başının İstanbul'a gönde-

¹⁰¹ Karaman Divânı adı ile geçen bu divan âyândan olan mütegalibelerin "mürâfa'aları" için sık sık tekrarlanmaktadır.

¹⁰² Ankara. 121, Vs. 670-672

¹⁰³ Ankara. 121, Vs. 671.

¹⁰⁴ Ankara. 121, Vs. 713

¹⁰⁵ Ankara. 123, Vs. 236.

rilmesi için az önce bahsettiğimiz görevlilerin Capar-zade'nin hizmetine girmeleri istenilmiştir¹⁰⁶. Kaçarak ortadan kaybolan Salih Bey'in ne kadar parası, eşyası, hayvanları, kölesi, emlâki var ise gizli ve açık gereği gibi incelenerek, hiçbirisinin kaybolmadan bu işle görevli mübâşire teslim edilmesi ve kendisinin de yakalanmasına gerekli titizliği göstererek çalışılması yolunda emirler gönderilmiştir¹⁰⁷. Salih Bey'in eşyaları yazılırken kırkbin kuruş parası ortaya çıkmıştır. Bazı kimselerde Salih Bey'in çiftliklerinde hisselerinin olduğunu, bazıları da vereceklerini daha önce kendisine verdiklerini ileri sürmüşlerdir. Fakat, bu yollu itirazlar nazarı itibare alınmamış, Salih Bey'in bütün paralarının İstanbul'a gönderilmesi, eşyalarının orada satılması münasip görülmüştür. Çiftliklerinde hisseleri olan ve önce vergilerini Salih Bey'e verdiklerini ileri sürenlerin "isim ve resimleriyle" İstanbul'a "arz ve i'lâm"ları istenmiştir¹⁰⁸. Muslu Paşa'nın parasının ve çeşitli eşyalarının devletçe zaptı hakkında daha pek çok ferman yazılmıştır¹⁰⁹.

Murtazâbad kazasının zenginlerinden Salih Bey bir kolayımı bu- larak kaçmış ve izini kaybettirmiş ise de, bir süre sonra gene Murtazâbad'a gelerek aynı kudret ve otoritesini kurmuştur. Esasen, incelediğimiz yerli mütegalibelerden olup, âyanlıkları elde edenlerin çoğu hemen hemen bu yolda hareket etmişlerdir. Babası Muslu Paşa'nın kendilerine sağladığı imkânlarla, Salih Bey ailenin servetini artırmış ve oğlu Osman'da diğer âyanlar gibi istenilen vergilerden daha fazlasını topladığından halk tarafından sık sık şikâyet edilir olmuştur¹¹⁰. Aileye âyânlığı kazandıran da Muslu Paşa-zade Osman olmuştur.

Ankara çevresinde âyânlık peşinde koşan ve halktan ağır vergiler toplayan (kanun dışı şakkalar) bir şahıs olarak da Kara oğlu'nu görmekteyiz. Türkmen kabilelerinden Mehametlu aşiretinden olan Kara oğlu seyyid hacı Ömer ve hacı Mustafa bu yolda hareket etmişlerdir. Üsküdar'da Valde Sultan Vakfından olan Yeniil ve Türkmen-Halep haslarına bağlı Tobaklı ve Çalış aşiretleri halkının,

¹⁰⁶ Ankara. 123, Vs. 225.

¹⁰⁷ Ankara. 123, Vs. 226.

¹⁰⁸ Ankara. 123, Vs. 239

¹⁰⁹ Ankara. 123, Vs. 260, 268, 225.

¹¹⁰ Ankara. 162, s. 165.

iki üç yüz tüfekli piyade ve süvari eşkiyasıyla Haymanateyn Kazasında yaylamalarına ve kışlamalarına mani olmuşlardır. Gerek Tobaklı, gerekse Çalış Aşiretinin halkı “meclis-i şer‘e” gelip, eskidenberi Haymanateyn kazasında “kışlak ve otlak” isteğiyle cziyet edilmemelerini istemişlerdi. Fakat, Kara oğlu seyyid Hacı Ömer ve Mustafa yağmalara devam ederek “yaylak ve kışlak” vergileri ve koyun ve develeri zorla almağa devam etmişlerdir. Her iki aşiret durumu Bozok Naibine bildirmişler, Naib de durumu “i‘lâm”la bu yerlere nezaret eden Beşir Ağa’ya (İstanbul’da bu yerlerin düzeni ile görevli) bildirmişti. Ankara kadılarına, Kütahya mütesellimine yazılan fermanda Hacı Beşir Ağa’nın “Divân-ı Hümâyun” a gönderdiği dilekçede Kara Ali oğullarının zulümleri izah edildiği, bunların yakalanarak duruşmalarının yapılması, halkdan aldıkları eşya, mülk, deve, koyun gibi mallarının sahiplerine geri verilmesi ve bu iki haydudun Kıbrıs’a sürülmesi ve artık bundan sonra otlak ve kışlak resiminin alınmaması emredilmişti¹¹¹. Fakat, uzun bir süre bu ferman uygulanamamış ve Kara oğlu Ömer’in zulmü daha da artmıştır. 1748 Aralığı ortalarında yazılan bir ferdandan Kara oğlu Ali’nin bir iki sene içinde bazen “âyânlık”, bazen de “voyvodalık” peşinde olması sebebi ile “hilâf-ı şer‘-i şerif” fakir halkdan “sâlyâne” topladığını, ayrıca, Haymanateyn kazasından gönderilen imzalı ve mühürlü deftere göre kendisi için kırkbeş kese eklediği ve bunu zorla aldığını bilmekteyiz. Bunlardan anlaşılıyor ki, 1743 yılında eşkiya olarak adlandırılan ve Kıbrıs’a sürülmesi emredilen Kara oğulları 1748’e kadar olan zamanda ve daha sonraları âyânlık peşinde koşmuşlardır. 1748 Aralığında Anadolu Valisi vezir Çelik Mehmed Paşa’ya ve Ankara Sancağı Mutasarrıfı Halit Paşa’ya, Ankara kadısı ve kale dizdarına yazıldığı üzere, Haymanateyn Mukataalarının birkaç senedenberi bazı sebepler ile bozulan düzeninin sağlanması istenmekteydi. Buna sebep olarak da, Kara oğlu seyyid Hoca Ömer’in kürtlerden ve türkmenlerden topladığı yüzelliden fazla süvari ile Halep, Şam, Konya, Karaman’a giden yollardan gelip-geçecek tüccarlara ve yolculara hücum ederek, eşyalarını zabt ve “hetk-i ırz” gibi zulümlerde bulunan Kara oğlu Ali gösterilmekteydi. Kara oğlu ayrıca fukaraya yardımcı olan Abdülgaffar oğlu Mustafa ve hacı Ali’yi öldürmüş, ahalinin pekçoğunun eşya, erzak ve hayvanlarını zorla zabt, pekçoğunu da “ehl-i örf” e şikâyetle cezalandırmıştı.

¹¹¹ Ankara. 122, Vs. 203, s. 128.

Kara oğlu Ömer'in duruşması için üç defa "mürasele-i şer'iyeye" yazılmış ve gönderilmiş, fakat, Ömer bunlara itaat etmemiştir. Bunun üzerine Anadolu Valisi ve Ankara Mutasarrıfı Kara oğlu'nun üzerine gitmişler, Kara oğlu iki yüz kadar eşkıyasıyla bunlarla mücadelele tutuşmak istemiş, Papuşcu adlı köyde kurduğu dört tabyalı ve beşyüz mazgallı palankanın üzerine gidilmiş, bu arada Kara oğlu Kaftancı mevkiinde yüz kadar eşkıya ile beylerbeyinin üzerine çıkmış, fakat tutunamayıp kaçmıştı. Bundan sonra Kara Ömer'in yakalanması, duruşmasının yapılması, hak sahiplerine haklarının verilmesi, Haymanateyn halkına zulüm vaki olmaması, bedava yem ve yiyecek istenmemesi için ferman yazılmıştı¹¹². Fakat, Ankara Mutasarrıfı Halid Paşa tarafından 1749 Eylülünde Ankara'daki görevlilere yazılan buyruldu'dan Kara oğlu'nun yakalanamadığını, eşkıyalıklarına devam ettiğini öğrenmekteyiz. Halid Paşa Kara oğlu'nun adamlarından Ankara Hisarında oturan Köşne oğlu Ali, Hacettepe'de oturan Hacı Veli'nin yakalanarak duruşmalarının yapılmasını emretmiştir¹¹³. Kara oğlu Ömer'in XVIII. yüzyılın ikinci yarısındaki durumunun ne olduğunu bilmiyoruz. Kendisinin ikiyüz kadar adamı olduğu gibi, Ankara'nın içinde bile taraftarlarının olması epey kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bizim burada belirtmek istediğimiz, XVIII. yüzyılın başlarında da görüldüğü gibi âyândan olup resmî âyân olmak için zorbalık yapanlar gibi, Kara oğlu Ömer de uğraşmaktadır¹¹⁴. Kara oğlu Ömer'de sadat'tan olup, mütegalibelik yoluyla âyan olmak istemiştir.

Kayseri ve Ankara'da olduğu gibi Konya'da da âyân olmak için mücadele eden aileler vardır. Konya'da âyânlığı elde eden bir hanedan olarak "Gaffar-zadeleri" görmekteyiz. Gaffar-zadeler 1720'den sonra artan Anadolu karışıklıkları sırasında kuvvetlenmiştir. 1726'dan sonra Gaffar-zadeler de Konya âyânından Mühürdar-zade Mustafa ile mücadele etmişler ve bir müddet sonra Konya âyanı olmuşlardır. Gaffar-zadelerden Seyyid Osman ve Seyyid Süleyman çeşitli tarihlerde Konya Mütesellimi olmuşlardır. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Konya âyânı olarak görülmektedirler.

¹¹² Ankara. 131, Vs. 222, s. 167.

¹¹³ Ankara. 132, Vs. 276, s. 195.

¹¹⁴ Mühimme. 120, s. 49; Müh. 121, s. 30, Hük. 3-4, Cevdet Zaptiye. 2926.

Gaffar-zadeler Ereğli sakinlerindendir. Bu ailenin bizce bilinen en eski siması Abdülgaffardır.

Konya âyânlığını ele geçirmeden önce Gaffar-zadeler devlete çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır. Şark Seferinin ortaya çıkmasıyla sulh zamanına kadar olan sürede Karaman Eyaletinden çeşitli senelerde mehari (yularlı) deve istenmiş ve bu develer mübaşirler ve mekâre başılar tarafından istenilen yerlere gönderilmişti. Develer 1723'de saray gediklilerinden Yusuf ve Ali, 1724'de Çolak Ahmed ve Osman 1725'de mübaşir Osman ve Abdülgaffar-zade Seyyid Osman, 1726'da da gene Gaffar-zade Seyyid Osman tarafından halktan alınmıştır. Bu develerin hazine tarafından halka ödenmek üzere peşin ücretleri gönderilmişti. Buna rağmen Anadolu'nun bazı yerlerinde ücretlerin ahaliye ödenmediği ve üstelik ahalden bedel adıyla akçe alındığı yolunda şikâyetler üzerine 22 Temmuz 1728'de durumun incelenmesi, mübaşir ve mekâre başıların halktan bu şekilde ücretler aldıkları belli olursa bunların hazineye geri verilmesi üzerinde durulmuştur¹¹⁵. Abdülgaffar-zade Seyyid Osman memur olduğu develer için bazı "arz ve hüccet" göstermiştir. Ancak, Osman Bey'in bu vesikalarının sıhhati şüpheliydi. Bu yüzden vesikaların herkesin önünde gösterilerek incelenmesi, Gaffar-zade'nin üzerinde ne kadar deve ücreti kalmış ise hazine adına alınması istenilmiştir¹¹⁶.

Gaffar-zadelerden Seyyid Osman ve Süleyman bu deve meselesinde haklı çıkmış olmalı ki, hemen bir süre sonra, 1734 Ağustosunda yazılan fermanla Karaman ve etrafındaki mukata'alar kendilerine verildi. Gaffar-zadeler bu görevlerine karşılık devlet hazinesine ait vergileri toplayacaklar ve eksik olmamak şartıyla İstanbul'a yollayacaklardı¹¹⁷.

Karaman Eyaletindeki seyyidler, yeniçeriler, dirlik sahipleri, sefere giden askerler yüzelliden fazla olan koyunlarının vergilerini devlete vermemek yoluna gitmekteydiler. Halbuki, bu kanuna aykırıydı. Fakat, bunlar, "koyunlar akrabamandır veya bizim değildir, sahibi başka yeredir" gibi sudan bahanelerle vergi ödememekteydiler. Âyândan olan bu zorbalara sayesinde halk da koyunlarına ait vergileri ödemekten kurtulmaktaydı. Tabii bu da devletin gelirinin

¹¹⁵ Konya. 51, s. 278

¹¹⁶ Konya. 51, s. 278

¹¹⁷ Karaman. 282, s. 5. Fotokopi: 4

azalmasına sebep olmaktadır. Karaman Eyaletindeki görevlilere ve Gaffar-zade seyyid Osman'a bu bozuklukların önlenmesi için yazılan fermanda, seyyidlerden İstanbul Nakibü'l-eşrafından "Padişah Berati"na bağlı "hüccet-i şer'iyeye" alanlar ve asker olanlardan yüz elliden fazla koyunlarından vergi alınmaması istenmişti. Bununla ilgili olarak da şu yollara başvurmuştu. Vilâyet âyanları halkın fazla koyunlarına sahip çıkarak karışıklıklar çıkarmayacak, ferman ve beratlarla karşı gelmeyeceklerdi. Fakat koyunu olan şikâyetçiler ancak koyunlarla ilgili vergilerini devlete ödedikten sonra davalarını İstanbul'da gördürebileceklerdi¹¹⁸.

1734 ten sonra Konya mütesellimliğini bazan Gaffar-zade Seyyid Osman, bazan Mühürdar-zade Mustafa ele geçirmişlerdir. Konya halkının bir kısmı ve İçel sancağı mutasarrıflığı, Lârende Kadısı Mühürdar-zade Mustafa'nın mütesellimlik görevini iyi yaptığını ve kendisinden hoşnut olduklarını bildirmekte idiler. 1738 Mayısda Karaman valisi "mütesellimlik buyruldu"nda Karaman mütesellimi Mühürdar-zade Mustafa'nın yerine Gaffar-zade Mustafa'yı tayin ettiğini yazmaktadır. 1738 Mayısda Karaman Valisi "Mütesellimlik buyruldu"yla Karaman mütesellimi Mühürdar-zade Mustafa'nın yerine Gaffar-zade Mustafa'yı tayin etmiştir. Gerek halk, gerekse az önce bahsettiğimiz memurların arzusuyla bundan vazgeçilmiş, Mühürdar-zade Mustafa yeniden mütesellim tayin olunmuştur¹¹⁹. Fakat, Gaffar-zade Seyyid Osman Konya mütesellimliğini zorla elde etmek istediğinden, Konya kalesinde hapsedilmesi cihetine gidilmiştir. Osman'ın kardeşi seyyid Ahmed ve diğer taraftarlarının İstanbul'a getirilmesi ve mütesellimliğin başkasına verilmesi konusunda bir de mübaşir tayin olunduğu bilinmektedir. Gaffar-zade seyyid Osman ortadan kaybolduğundan, Konya'da ve başka yerlerde bulunup, yakalanması ve bu işle görevli mübaşire teslim edilmesi ve Konya kalesine gönderilmesi emrolunmuştur¹²⁰

1739 Şubatında Konya mütesellimliğinden azledilen Gaffar-zade Seyyid Osman'ın yerine başka bir mütesellim tayin olunmuştur¹²¹. 1739 Nisan ortalarında ise, Karaman Valisi ve Kılburum muhafızı

¹¹⁸ Karaman. 282, s. 5.

¹¹⁹ Konya. 54. s. 373. Vesika: 8

¹²⁰ Konya. 54, s. 349.

¹²¹ Konya. 54, s. 348. Vesika: 9 Fotokopi: 5

Vezir Ali Paşa tarafından Konya Mütesellimliği yeniden Gaffar-zade Seyyid Osman'a verildiğine göre¹²², cezasının affolunmuş olma ihtimali vardır. Mütesellim olarak Gaffar-zade Osman'dan "matbah-ı âmire ocaklığı" olan Karaman'ın 1739-1740 senesine ait "avarız ve bedel-i nüzul" ve "imdad-ı seferiyye" vergilerini toplaması emrolunmuştu. Bu arada aynı buyruldu da Gaffar-zade'nin sebepsiz yere mütesellimlikten azlolunduğu ve haksızlığa uğradığı da açıklanmıştı¹²³. Mühürdar Mustafa'nın toplamış olduğu "imdad-ı seferiyye" lerden arta kalanların Gaffar-zade tarafından teslim alınması ve yeni "İmdad-ı seferiyye" lerin yerlerinden toplanması hususunu bir başka buyruldu ile Gaffar-zade seyid Osman ve Karaman'daki diğer görevlilere bildirilmiş ve bunların "ma'rifet-i şer'" ile ve adalet esaslarına göre toplanarak görevli memurlara teslimi hakkında tafsilât verilmişti¹²⁴. Fakat, bu sefer de Konya, Lârende, Gaffaryad'da sakin ahali ile Beyşehir naibi Halil, Karaman (Lârende) naibi Süleyman, Gaffaryad Kadısı Ahmed, Aksaray naibi seyid Cafer v.b. Gaffar-zade seyid Osman'ı İstanbul'a şikâyet etmişlerdi. Bu şikâyetler üzerine Konya mütesellimliğine Mühürdar Mustafa tayin olunmuş, Gaffar-zadeyi şikâyet edenler de Mühürdar-zade'den memnun olduklarını bildirmişlerdi. Yalnız Mühürdar-zade Mustafa'nın Gaffar-zade Seyyid Osman'dan çekindiğini ve bu yüzden mütesellimliği hakkında bir ferman yazılmasını istemişlerdi. Bununla ilgili olarak 1739 da yazılan fermanla, şimdilik Gaffar-zade'nin "matbah-ı âmire ocaklığı" olan Karaman'dan gerekli vergileri toplamakla görevlendirildiği ve kadılar ile halkın bu hususta kendisine yardım etmesi ve mütesellimlikle ilgili olarak da Mühürdar-zade'nin gelirleri toplamasına karşı koymaları bildirilmekte idi¹²⁵.

1744 tarihinden sonra Gaffar-zadeler Konya mütesellimliğini yeniden ele geçirdiler. 1745 den itibaren Konya mütesellimi olan Gaffar-zade Halil'e pek çok hüküm yazılmıştır. Yalnızca Konya mütesellimi Gaffar-zade Halil'e fermanlar yazıldığı gibi, bütün Gaffar-zadelere, Gaffar-zade Halil ve babası Osman ve amcaları (babasının kardeşleri) Süleyman, Ahmed, Abdülgaffar vesair akrabalarına hitap eden fermanlar da mevcuttur.

¹²² Konya. 54, s. 339, Müh. 145, s. 414.

¹²³ Konya. 54, s. 339, Müh. 145, s. 414.

¹²⁴ Konya. 54, s. 339, Müh. 145, s. 414.

¹²⁵ Konya. 54, s. 335.

1745 Eylül'ünün ortalarında Konya mütesellimi Gaffarzade Halil, Aksaray mütesellimi ve diğer görevliler İran savaşından kaçıp Karaman eyaletinde eşkıyalık yapan Genç Ali ve Dal kuşak'ın cezalandırılmasına memur olmuşlardı¹²⁶. Bir türlü ele geçirilemeyen Dalkuşak'ın gittiği yerlerin halkına eziyet ettiği, Sivas Beylerbeyi Zareli-zade Mehmed Paşa ile yaptığı muharebe sonunda yaralı olarak yedi yüzden fazla eşkıya ile Kızılırmak'ın karşı kıyısına geçtiği ve Karaman'ın Ereğli kazasındaki kendi köyüne geldiği anlaşılmıştı. Bunun üzerine 1746 senesinde Konya mütesellimi Gaffarzade Halil'e ve diğer akrabalarına yeniden yazılar yazıldı¹²⁷. Ayrıca, aynı sene içerisinde, hem Konya mütesellimi Gaffarzade Halil'e, hem de Aksaray, Beyşehir mütesellimleri, Karapınar mütevellisi, Han Ağası Eyyüb ve Halil, Konya sancağındaki aşiret ve kabilelerin boy beyleri, göçebe Türkmenler ve Yörükler, zabıtlar, bütün âyan ve savaşa yarar il erlerine yazılan hükümde, Dalkuşak'ın eşkıyaları ile seferden kaçıp Karaman'a gelen diğer levend eşkıyalarının cezalandırılması cihetine gidilmesi emredilmişti¹²⁸.

Bu izahlardan 1740 dan sonra Gaffarzadelerin Konya'da ne kadar kuvvetlendiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Gaffarzadelerden Seyyid Osman XVIII. yüzyılın ilk yarısında ailenin kuvvetlenmesinde baş rolü oynamıştır. Bazı hususlarda Gaffar-zade Seyyid Osman ve Süleyman'ın beraberce hareket ettikleri görülmektedir. Fakat, Gaffar-zade Seyyid Osman'ın kardeşi Ahmed ve ağabeyisi Abdülgaffar'ın ismi pek zikredilmemektedir.

Gaffar-zadelerin iyice kuvvetlenip Konya âyanlığını ele geçişleri, XVIII. yüzyılın ortaları ile XVIII. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Karaman âyanlığını ele geçiren Gaffar-zade seyid Hacı Halil'in âyanlığının kaldırılması ve zulmünün önlenmesi için halk kendisini sık sık İstanbul'a şikâyet etmiştir¹²⁹. Bunlar ise konumuzun dışına çıktığı için burada incelemeğe lüzum yoktur.

Anadolu'da âyândan olup kazalarda önemli görevler olan pek çok aile vardır. Örneğin Çapar-zadeler, Kara Osmanoğulları, İlyas-zadeler, Tuzcu-oğulları v.b.

¹²⁶ Müh. 152, s. 21, Hük. 2.

¹²⁷ Müh. 152, s. 16, Hük. 2.

¹²⁸ Müh. 152, s. 29-30, Hük. 3. Fotokopi: 6

¹²⁹ Cevdet Dahilye, 12940 v.b.

Bunlardan, önce, Çapar -oğullarının nasıl yükseldiklerini, inceliyelim. Çapar -oğulları da öteki aileler gibi önce voyvodalık ve mütesellimlik görevlerini yapmışlar, fakat âyân olmamışlardır. Çapar -oğulları eski ailelerden olup, içlerinden en önemlisi Çapar -oğlu Ahmed'dir.

Vesikalarda bu aile Cabbar-zadeler, Çapan-oğulları, Cappar-zadeler olarak geçmektedir. Seyahatnamelerde Çapan-oğulları, "Çoban -oğulları"¹³⁰, Çaparoğlu¹³¹ diye bahsedilmektedir.

Çapar-zade Ahmed'in babası 1704 senesinde Çapar Koca Ömer'in mezar kitabesinde¹³² Çapar tabiri açıkça görüldüğüne göre, ailenin asıl unvanı Çapar'dır. Çapar Koca Ömer 1704 de öldüğüne göre, ailenin kökü epey eskidir. Bazı yazarlar Koca Ömer'in babasını 1098 (1686-1687) yılında Çorum Medresesinde müderris görünen Abdülcebbar Efendi olarak göstermektedir¹³³. Fakat, elimizde bunu tevsik eden bir vesika yoktur. Çapar-zadelerin kökü XVII. yüzyılda olup, ailenin gelişmesi ve kuvvet kazanması Ahmed Bey zamanında olmuştur. Ahmed Cevdet, Çapanoğullarının Kara Osmanoğulları ile çağdaş olduğunu yazmaktadır¹³⁴.

Perrot'ya göre, önceleri Çoban-oğlu, sonraları Ahmed diye adlandırılan şahıs, bir efsaneye göre kudretli bir şef olduktan sonra komşu köylerden çağırıldığı aileleri Yozgat civarında yerleştirmiştir. Amasya, Sivrihisar, Kayseri'deki Hıristiyan halkı, kendilerine sağladıkları iktisadî yararlar dolayısıyla koruyarak, Yozgat'ın refahını temin etmiştir¹³⁵. Esasen, Çapan oğulları ile ilgili vesikalarda ilk önce Yozgat'tan hiç bahsedilmemektedir. Vesikalar, Çapar-oğullarını Yeniil ve Bozok Voyvodası olarak göstermektedirler. Ailenin Yozgat şehrini kurduğu ve hıristiyan halkı korumuş olduğu hakkındaki

¹³⁰ Georget Perrot, *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineur*, Deuxième Edition, s. 386, Paris. 1867.

¹³¹ Mortman, *Anatolien Skizzen*, s. 115.

¹³² Süleyman Duyğu, s. 46 (Fotokopi: 2. Mezar taşı resminden) sene 1116 "Hüve'l-bâki cihânu terk idüb ahir fenâdan eyledi uzlet bekâdan menzilin ali... 1116). Mezar kitabesinde aslı Yozgatlı diye yazıyor. "Merhûm ve magfurun-ileyh Çapar Ömer Ağa ruhu için el-fatiha senete 1116.." Faruk Sümer Oğuzlar, Giriş, XXII.

¹³³ H. Hüsametdin, *Amasya Tarihi*, c. IV. s. 160.

¹³⁴ *Tarih-i Cevdet*, I, s. 296.

¹³⁵ George Perrot, aynı eser, s. 386.

bilgi¹³⁶ bir efsaneden alınmaktadır. Bu efsanede, Çapar-oğullarını büyütmek için ortaya atılan bir husus olabilir. Her kim kurarsa kursun Çapar-oğulları Yozgat'ın büyümesinde önemli rol oynamışlardır. Yozgat şehrinin kurulduğu yer çok iyi bir vadi olduğundan şehir çok çabuk gelişmiştir¹³⁷.

Çapar-oğullarının kuvvetlenmesi ve Bozok ve Yeniil civarında voyvodalığın elde edilmesi Ahmet Bey'in çalışması ile olmuştur.

Çapar-oğlu Ahmet'in Bozok'ta malikânesi vardı. İdareci vasıfları yanında, zenginliği ve kuvvetinden yararlanarak Yeniil Voyvodalığını da ele geçirmiştir. 1717-1718 yıllarında Yeniil Voyvodası olarak, birçok mutasarrıflar ile Anadolu'da eşkıyalık yapmayı âdet haline getirenleri yakalaması için ona fermanlar yazıldı. 1728'de Yeniil Voyvodası olarak Bozok bölgesindeki göçebeleri Rakka'ya yerleştirmeye memur olmuştu. Aynı sene Recepli Afşarı, Silsüpür Ceridi ve Göçekli aşiretlerini Rakka'da iskân etmekle görevli Anadolu Müfettişi Vezir Ahmed Paşa'ya yardım etmesi istendi¹³⁸. 1732 Ocağında Memalu Türkmen Voyvodalığına tayin ile Rakka'dan kaçan göçebeleri cezalandırması, 1722-1746 yıllarında kısa fasıllarla devam eden harplerde asker tedariki işlerinde pekçok hizmeti görülmüş ve "hidemât-ı aliyyede sahibü'l-iktidar bir voyvoda" olarak temayüz etmişti¹³⁹. Bu tarihler arasında aşiretlerin iskânı, eşkıyalık yapanlarının cezalandırılması ile ilgili olarak Yeniil Voyvodası Çapar-zade Ahmed'e pekçok hüküm yazılmıştır¹⁴⁰.

¹³⁶ Perrot, Yozgat'ın yüzyirmi yılı aşmayan bir tarihi olduğunu ve şehrin Ahmet Bey tarafından kurulduğunu yazıyor. s. 385; Çapar Koca'nın Bozok'un yerlisi midir, yoksa bir başka bir yerden mi geldiği belli değildir. Ailenin şimdiki Elmadağ diye adlandırılan Yozgat'tan çıkmış olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, Çapar Koca Ömer'in kitabesinde "aşlı Yozgatlı" ibaresi vardır. Ömer Ağa 1704'de çok yaşlı iken öldüğüne göre, bu şehir bizim bildiğimiz bugünkü Yozgat olamaz. Yozgat şehrinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğuna dair emareler vardır. Bk. Süleyman Duyğu, aynı eser., s. 5; Fakat bu ailenin XVIII. yüzyılda kurulan şimdiki Yozgatta hüküm sürdükleri kesindir.

¹³⁷ William J. Hamilton, *Researches un Asia Mineur, Pontus and Armenie*, Vol. I, s. 387, London, 1842.

¹³⁸ S. Duygu, s. 15.

¹³⁹ S. Duygu, aynı eser, s. 16.

¹⁴⁰ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri, Vesikalar*. 215 (s. 176-177, 216, 178-179, 225, 190-191). Ayrıca. bk. Afyon. 35, Vs. 116; "Yörükân hakkında Yeniil Voyvodasına hitâben sâdir olan fermân suretidir". Afyon. 39, Vs. 59..

1734 senesinde Yeniil Hassı parçalarından çevresindeki Kungal Menzilinin düzeni işinin Çapar-zade Ahmed'e verildiğini görüyoruz. İran Savaşı sırasında pekçok levend savaştan kaçıp, Anadolu'ya geçerek eşkıyalık yapmaktaydılar. Genç Ali ve İbrahim adlı bölükbaşılarda beş-altı yüz levend Anadolu ve Karaman eyaletlerine doğru yönelmişler, fakat, Zile, Amasya, Turhal'da eşkıyalık yaptıklarından Sivas Valisi durumu İstanbul'a bildirmişti. Devlet İran Savaşı dolayısıyla bunları yeniden orduya katmak için 1741'de nasihatlar bulunarak miri levend yazılmalarını bildirir. Fakat, levendler buna aldırış etmeyip, zorbalıklarına devam ettiklerinden cezalandırılmaları için üzerlerine Çorum Sancağı Mutasarrıfı İbrahim ve Yeniil ve Bozok Voyvodası Ahmet Bey tayin edilmiştir. Ahmet Bey harekete geçince başboş levendler kaçmıştır¹⁴¹.

1740'dan sonra Receplu Aşireti devleti uğraştıran önemli bir mesele haline gelmiştir. Esasen, Bozok ve civarındaki aşiretlerin iskânı bir türlü mümkün olamıyordu. Sağda-solda eşkıyalık yapan bu aşiretler, izlerini kaybettirerek başka yerlerde yerleşmekteydiler.

Recepli Afşarının XVII. yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyılın başlarında Rakka'ya iskânı, eşkıyalık yapanların cezalandırılması hakkında fermanlar yazılmış ve geçici olarak bu mesele halledilmişti. Fakat, 1740'dan sonra bunlar gene eşkıyalığa başladılar. Bunun üzerine bu aşiretin zulüm ve eşkıyalığını önlemek için 1742 Nisan ortalarında Yeniil Voyvodası Çapar-oğlu Ahmed, Sungur oğlu Tokmak Hasan Paşa-zade, Kayseri Mütesellimi Zenneci-zade, Kayseri civarındaki Develi sakinlerinden Hızır ve Kara Minareli Bey vazifelendirildi¹⁴². Aynı kişilere 1742 Nisanının sonunda yazılan fermanla ise bu hususlar tekrarlanmıştır¹⁴³. 1742 Ekimi sonlarında Receplu Afşarı Aşireti önce bazı şartlarla Zamantı Irmağı kenarındaki köylerde kendi hallerinde olmak şartıyla yerleştirilmişler, fakat, "katl-i nüfuz ve gasb-ı emvâle" cesaret eylediklerinden Bozok Sancağı Mütesellimi Capar-oğlu, Kayseri Sancağı Mutasarrıfı ve diğer görevlilerle cezalandırılmaları yoluna başvuruldu¹⁴⁴.

¹⁴¹ Kayseri. 133, s. 215.

¹⁴² Kayseri. 135, s. 265.

¹⁴³ Kayseri. 133, s. 271.

¹⁴⁴ Kayseri. 133, s. 274.

Bütün bunlardan Çapar-zade Ahmed Bey'in Yenili Voyvodalığını ve Bozok Sancağı Mütesellimliğini ele geçirdiğini anlamaktayız. Bazı vesikalarda Çapar-zade'den Bozok Voyvodası olarak bahsedilir. Bazılarında ise Bozok Mütesellimi olarak geçer. Örneğin, 1744'e kadar olan vesikalarda Çapar-zade'ye Bozok Voyvodası, bu tarihten sonra Bozok Mütesellimi olarak hitap edilmesinin sebebi Bozok'un bir ara has haline getirilmiş olmasından dolayı olmalıdır. Çapar-zade Ahmed'e Bozok ve Yeniil etrafındaki eşkıyaları yakalaması için fermanlar sık sık yazılmıştır. Örneğin, 1744 senesi Haziranında Muslu Paşa-zade Salih'in¹⁴⁵, aynı sene Yeniil ve Türkmen aşiretlerine mensup Veyisoğlu Halim, Kürd Musa ve diğerlerinin¹⁴⁶, 1745 Eylülünde dört yüz kadar levendle seferden kaçan Dalkuşak'ın¹⁴⁷, Ekim ayında Çankırı, Keskin taraflarında bölükbaşları İsa, Abdal, Eyüp, Ömer'in başkanlığındaki "kapısız" eşkıyaların cezalandırılması¹⁴⁸, Çapar-zade'ye verildi.

Çapar-zade Ahmed'in fermanların uygulanmasında gösterdiği "dikkat ve ihtimam" ve devlete sağladığı faydalar takdir edilmiş ve 1745 Eylülünün ortalarında "dergâh-ı mu'allâm kapucubaşılığı payesi" verilmişti¹⁴⁹. Kapucubaşı unvanını da alan Ahmet Paşa Bozok Sancağı Mütesellimi olarak Ekim ayında seferden kaçan levendleri yakalamağa memur edildi¹⁵⁰.

1746 senesinde birkaç senedenberi eski yerlerini terk eden ve Zulkadriye Mukata'asında yerleşen Kızılkoyunlu, Adana'ya gelip oturan Akbaş ve diğer yerlere gelen "defterlu" aşiret mensuplarından olanların askerlik iddiasıyla "rüsüm-u ra'iyetleri"ni ödemedikleri ve bundan devletin zararlı çıktığı anlaşıldığından bunun temini yoluna gidildi. Bunların buldukları yerlerden kaldırılıp, eski yerleri olan Anavarza, Sencanlı, Çukur adlı yerlere yerleştirilmeleri ve "hazine-i âmire"deki defterlere göre gerekli vergileri ödemeleri işiyle de Bozok Mütesellimi Çapar-zade uğraşacaktı¹⁵¹.

¹⁴⁵ Ankara. 123, Vs. 225, s. 125.

¹⁴⁶ Ankara. 124, Vs. 156, s. 136.

¹⁴⁷ Müh. 155, s. 30.

¹⁴⁸ Müh. 152, s. 52, Hük. 1.

¹⁴⁹ Müh. 152, s. 32, Hük. 2.

¹⁵⁰ Müh. 152, s. 85, Hük. 1.

¹⁵¹ Kayseri. 136, s. 66.

Bundan sonra Çapar-oğlu Ahmet Bozok Sancağında müstakilen hareket etmeğe, mütegalibelik yapmağa, böylece servet yığmaya başladı. Adaletten ayrılmaması, aksi takdirde hakkından gelineceği ve "malikânesinin ref'olunacağı" hakkındaki tehditlere kulak asmadı¹⁵². Devlet, Çapan-oğlunu tehditle yola getiremeyince, taltif ederek kendisinden istifade etmeği düşündü. Çapar-oğlu Ahmet XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Sivas Valiliğini, Bozok'u, arpalık olarak da Niğde ve Çorum'u mütesellim olarak Kayseri, Çankırı, Ankara'yı elde etti. Böylece Çaparoğlu Ahmet ailesinin orta Anadolu'nun kuvvetli hânedânlarından biri olmasını temin etti. Bir âyân ailesi böylece kapıcıbaşılık, beylerbeylik görevleriyle diğer ailelerin üstüne çıkmıştır.

Anadolu'da, Çapar-zadeler gibi önemli bir hânedân da Karaosman oğullarıdır. Juchereau, Çapan oğulları ve Kara osmanoğulları ile ilgili olarak yüz koldan teşekkül eden ve kendi kanlarından bir şefin idaresinde gönüllü ve iddialı birleşmeleriyle zengin ve güçlü olmuş iki hanedandır demektedir¹⁵³. Bu iki ailenin yüz koldan teşekkül ettiği muhakkak ki doğru değildir. Fakat iki ailenin idareci ve birleştirici vasıfları olduğu muhakkaktır. Gerek Karaosman-zadeler, gerekse, Çapar-zadeler zamanla servet ve kuvvet peyda ederek, mütesellim olmuşlar ve çoğu kere mütegalibelik yaparak bölgelerinde hânedânlık kurmuşlardır. Kara osmanoğullarının âyânlığı nasıl ele geçirdiğini izah ederken bu daha iyi belirecektir.

Karaosman oğulları ailesinin kökü de çok eski olup, aileye Osman-zadeler veya Karaosman oğulları unvanını kazandıran Osman Ağa 1706 yılında Yaya köyde öldüğünü biliyoruz. Osman Ağa'nın saray çavuşlarından Mehmed Çavuş'un oğlu olduğu 1634-1635 senesi şer'iyeye sicillerinden anlaşılmaktadır¹⁵⁴. Önceleri sipahi olan Osman Ağa sipahilikten tekaüd olduktan sonra mütesellim kethüdalığı, "beytü'l-mali âmme ve hassa mukataası eminliği" gibi vergi işleri ile uğraşmıştı¹⁵⁵. Viyana seferine gelmiyen zaim ve ti-

¹⁵² S. Duygu, aynı eser, s. 15.

¹⁵³ A. de Juchereau de Saint denys, *Revolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, c. I s. 94, Paris, 1819.

¹⁵⁴ Ç. Uluçay, *Kara osman oğullarına Ait Düşünceler*, III. T. T. K. K., s. 245.

¹⁵⁵ Ç. Uluçay, aynı makale, s. 245.

marların mahsullerini hazine adına zaptederken de servet ve nüfuz kazanmıştır.

XVIII. yüzyıl boyunca ve XIX. yüzyılda Saruhan Sancağında hüküm sürmüş olan bu ailenin menşei tam olarak bilinmiyor. Kara-Osman oğullarının kurucusu Osman Ağa hakkında çeşitli rivayetler varsa da bunlar hakikate uymamaktadır¹⁵⁶.

İşin esası şudur : Osman Ağa az önce bahsettiğimiz vergi işlerinde faal rol oynayarak ailenin itibarını arttırmıştır. Saruhan'da mevcut olan timâr ve zeâmetlerin pekçoğu mukata'alara bağlanmıştı. Bu mukata'aların büyük kısmı sancakbeylerine ait olup, mütesellimler yoluyla idare olunmaktaydılar. Mütesellimlerde iltizamlarında bulunan bu mukata'aların vergilerini kendileri toplayamazlarsa, adamlarına toplattırılırdı. Önceleri Saruhan Sancağı mukata'a olarak, sonra malikâne tarzında verilmeğe başlandı. Bir zaman sonra da Kara Osman-oğulları Saruhanı, edindikleri servetle iltizamlarına almışlardır¹⁵⁷.

Kara Osman-oğulları, Anadolu'da iç isyanların hüküm sürdüğü, devletçe İran Savaşına asker temin edilemediği sırada, topladıkları askerlerle sefere katılarak önem kazandılar ve mukata'aları da iltizamlarına alarak kuvvetlendiler. Önce Saruhan'ı ele geçiren Kara Osman-zadeler müteakiben Aydın, İzmir, Isparta'yı da faaliyet sahaları içine soktular. Bütün bu işler Osman Ağa'nın oğlu Hacı Mustafa Ağa zamanında olmuştur.

İran savaşları ve eşkıyaların temizlenmesi sırasında bu gibi işleri tek başına yapamayan devlet, memleket âyanından olanlardan yardım istemiştir. 27 Kasım 1724'de Tebriz Seferi için Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Teke, Hamid, Saruhan ve civar sancakların mütesellimleri Saruhan Sancağındaki Babaköy köyünde bulunan ve âyândan olan Kara Osman-oğlu Mustafa, Karahisar-ı Sahip sakinlerinden Abdi oğlu, gedikli zaimlerden Abdülbaki'ye bahardan önce Vezir Abdullah Paşa'nın maiyyetinde bulunmaları, zahire ve asker için gerekli develerin sağlanması istenildi¹⁵⁸. Daha sonraları

¹⁵⁶ F. W. Hasluck, Çev. Ragıp Hulusi Erdem, Bektaşilik Tedkikleri, s. s. 100. Bu rivayetler haydutluk yaparak ve başka yollardan XVII. yüzyıl Kara Osman-zadelerin temelini attığı sonucuna varmaktadır.

¹⁵⁷ Ç. Uluçay, aynı makale, Kara Osman oğulları Hakkında Vesikalar, Tarih Vesikaları Dergisi, sayı. 9, sayfa. 194.

¹⁵⁸ Ankara. 101, s. 273, Vs. 616. Fotokopi: 7

Kara Osman oğlu Mustafa'dan Saruhan civarındaki eşkıyanın yok edilmesi ve Sarı Bey oğlunun yakalanması ve İran Savaşına katılması için tekrar yardımlar istenmiş ve bu istekler Hacı Mustafa tarafından yerine getirilmiştir¹⁵⁹.

Mustafa Bey bu başarılarından dolayı devletçe taltif edildi. 1743 senesinde Saruhan'ı malikâne olarak iltizamına alan Hacı Mustafa Ağa'nın mütesellimliği sırasında ise ailenin kuvveti ve itibarı çok arttı.

Saruhan Mütesellimi olarak yardım istenen Mustafa bu istekleri devamlı olarak yerine getirmiştir. Manisa Kazası sakinlerinden Himmet oğlu zulümlerini bir hayli arttırdığından halk tarafından İstanbul'a sık sık şikâyet edilir olmuştur. Fakat, devlet bu şikâyetleri İran Savaşı sebebiyle nazarı itibare alamamış ve ondan faydalanmak yoluna gitmiştir. Nitekim, 1743 senesinde yüzelli askerle ve taraf-tarlariyle İran Savaşı için Diyarbakır Ser-askeri maiyyetine girerse afv olunacağı Himmet Oğluna bildirilmişti. Fakat, Himmet oğlu istenilen şekilde hareket etmedi. Bunun üzerine, Kara Osman-oğlu Mustafa'dan onu cezalandırılması talep edildi¹⁶⁰. 1746 Temmuz başlarında Gördüs ve Sındırgı kazalarında görülen ve Karesi (Balıkesir), Bursa taraflarına kaçan "haram-zade" tabir olunan eşkıyaların yakalanıp, cezalandırılması da bir fermanla Hacı Mustafa Ağa'ya bildirildi¹⁶¹. Gerek eşkıya Sarı Bey oğlu, gerek Sarıçalı Himmet oğlu ve diğer eşkıyaların ele geçirilmesinde kendisine başvuru- rulan Hacı Mustafa Ağa bütün bunları meharetle uygulamıştır¹⁶².

Hacı Mustafa Ağa, Saruhan Mütesellimi olarak, Saruhan ve Aydın sancaklarında yerleşmelerine 1742 senesinde karar verilen ve 1746 senesine kadar yerleşmeyip, başka yerlere giden ve toplu halde hareket ederek halka zarar veren konar-göçerlerden, has, zeâmet ve timâr ve mukata'alara bağlı Reyhanlı, Karatekeli, Arablı, Karsak, Çökeli ve diğer aşiretlere mensup eşkıyaların cezalandırılması işiyle de uğraşmaktaydı¹⁶³.

¹⁵⁹ Ç. Uluçay, aynı makale, Tarih Vesikaları Dergisi, sayı: 9, 11, 12,; Ç. Uluçay, aynı eser, Vs. s. 153. ve s. 160.

¹⁶⁰ Müh. 150, s. 1; ayrıca bk. Ç. Uluçay, s. 201-202. aynı eser.

¹⁶¹ Müh. 152, s. 242, Hük. 2.

¹⁶² Ç. Uluçay, aynı makale, T. V. D, sayı. 9, 11, 12.

¹⁶³ Müh. 153, s. 217, Hük. 2

1743-1754 seneleri arasında Saruhan'da mütesellimlik yapan Hacı Mustafa Ağa, gerek mukataaları iltizama almak, gerek azılı gördüğü âyân ve sipahileri bastırmak ve kanunsuz vergiler toplamak¹⁶⁴, gerekse eşkıyaları ve iskân olmayan aşiretleri cezalandırmak, İran Savaşı için asker göndermek gibi yararlı hareketleriyle, Kara Osman oğulları ailesinin nüfuz ve kudretinin gittikçe artmasını temin etti. Zamanla yerliden olan diğer mütesellimler gibi, Kara Osman oğlu Mustafa da zorbalık yaptığından cezalandırılması ile ilgili olarak fermanlar yazıldı. Hacı Mustafa Ağa ve büyük oğlu Ataullah Ağa öldürüldü. Fakat, Kara Osman oğulları artık Saruhan çevresinde epey taraftar ve servete sahip olduklarından bir süre sonra mütesellimliği tekrar ele geçirmişlerdir. Sancakbeyleri ve kadılar görevlerinde çok kısa bir zaman kalabildikleri halde Kara Osman oğulları Saruhan'da senelerce mütesellim olarak kaldılar. Bunda bu ailenin yerliden ve âyândan oluşu ile geniş bir taraftar kitlesine ve levendlere sahip bulunuşunun büyük tesiri vardır. Servet ve kuvvetleri sayesinde Saruhan'da nüfuzlarını iyice genişleten Kara Osman oğulları, Çapar oğulları gibi yüz elli seneye yakın bir devir babadan oğula geçen âyanlıklarını devam ettirdiler. Bunda devletin Kara Osman oğulları ve diğer âyândan olanların kuvvetlerinden faydalanmak yoluna gitmesinin de önemi büyüktür.

Aşiretlere mensup olup sancaklarda âyanlıkları ele geçiren aileler de mevcuttur. Bu şekilde olan ailelerden bir örnek olarak Kozan-oğullarını görüyoruz.

Kozan-oğulları uzun mücadelelerden sonra Kozan âyanlığını elde etmişlerdir.

Kozan oğullarının mazisi, elimizdeki vesikalara göre epey eskidir. 1706 senesinde Maraş civarında faaliyette bulunuyorlardı. Kozan-oğullarının aslının Ayıntap Kazasındaki Kozan Köyünden geldiği sanılıyor.

Kozan Sancağının ahalisinin çoğu Selçukilerden kalma aşiretler ve kabileler olup, Varsak diye adlandırılan bir aşirettir¹⁶⁵. Kozan oğlu tabirinin nereden geldiği belli değildir. Mahallî revâyete

¹⁶⁴ Ç. Uluçay, Karaosmanoğulları Hakkında Düşünceler, III. T. T. K, K, s. 246.

¹⁶⁵ Ahmet Refik, Cevdet Paşanın Maruzâtı (T. O. E. M), No: 87 (10), s. 278, İst. 1341; Cavit Baysun, Tezâkir-i Cevdet, (21-39, s. 108).

göre, Kozan on iki aşiret kethüdalığına taksim edilmiş olup, herbiri bir derebeylik durumunda idiye de, hepsi Sis Kasabasındaki Divan oğullarına bağlı idiler. Bu on iki kethüdalıktan biri olan Arıklı cemaatinin Kethüdası Kozan-oğulları olup, en eskisi ve isimleri bilineni Hacı Ağa ve Topal Ağa'dır. Topal Ağa'yı Hacı Ağa'nın oğlu Osman Ağa idam etmiş ve yerine Kethüda olmuştur¹⁶⁶. Osman Ağa'nın ölmesinden sonra Topal Ağa'nın büyük oğlu Yusuf Ağa Arıklı Cemaatinin Kethüdası olmuş ve diğer kethüdaları yenerek kendisine bağladıktan sonra, Divan oğullarını ortadan kaldırarak büyük bir derebeylik haline gelmiş ve hükmettiği yerlerde kendisinden Kozan oğlu diye bahsolunmağa başlanmıştır¹⁶⁷. Vesikalarda bile Kozanoğlu Yusuf olarak değil de, yalnız Kozanoğlu diye bahsedilmesinin sebebi bu olsa gerektir. Kozan-oğulları Arıklı Cemaatinin Kethüdası olarak aşiretinin vergisini toplamak, bunu İstanbul'a göndermek, savaş sıralarında orduya asker yollamak, Kozan Sancağı dahilinde asayiş sağlamaya gibi görevlere haiz idiler. Ayrıca, çevrelerinde soygunculuk yapan diğer aşiretlerin cezalandırılması işi de Kozan-oğullarına verilmekteydi. Örneğin, Kınık ve civar kazalarda ziraatle uğraşmak ve mahsulden elde edecekleri "a'şâr-ı şer'iyye" ve diğer vergileri ödemek ve o havaliyi "kutta'-ı tarık" eşkıyasından korumak şartıyla yerleştirilen Zulkadriye türkmenlerinin eşkıyalık yapmaları ve vergi vermemeleri üzerine bu eşkıyaların ele geçirilmesi için 1707 senesinin Ocak ortalarında Kozan-oğlunun görevlendirildiğini bilmekteyiz¹⁶⁸.

Kozan oğlu Yusuf diğer âyândan kuvvetli olanlar gibi müte-gallibelik hareketlerine başvurduğundan cezalandırılması yoluna gidilmiştir. 1707 Şubat başında Karaman valisi Vezir Hasan Paşa, Kozan oğlu, Çoban oğlu, Kerim oğlu, Bayazıt oğlu'nun 1702 ve 1705 senelerinde gerekli vergileri düzenlenen deftere göre ödemediklerinden dolayı yakalanmaları ve Konya Kalesine hapsedilmeleri hususunda vazifelendirilmişti¹⁶⁹. Bunun üzerine, Kozan oğlu yakalanarak Niğde Kalesine hapsedilmiş, davacıları ortaya çıkınca, şeriat esaslarına göre davasının görülerek hak sahiplerine haklarının

¹⁶⁶ Cavit Baysun, Tezâkir-i Cevdet, (21-39), Ankara. 1963, s. 109.

¹⁶⁷ Cavit Baysun, aynı eser, s. 109.

¹⁶⁸ Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, 1930, İstanbul, Vesika. 185 (s. 134-135),

¹⁶⁹ A. Refik, aynı eser, Vs. 187, s. 136-137.

geri verilmesi istenilmiş¹⁷⁰ ve 1708 Şubatında Kozan oğlunun Niğde Kalesinde çok sıkı olarak muhafazası, Niğde Sancağı Mutasarrıfı ile Niğde Kalesi Dizdarına tenbih edilmişti¹⁷¹. Kozan oğlu Yusuf'un bundan sonra ne olduğunu bilmiyoruz. Fakat, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kozan ve civarında Kozan oğullarının faaliyette oldukları vesikalardan anlaşılmaktadır. Kozan oğulları ailesinin ferdlerinin isimleri fermanlarda zikredilmektedir. Yalnızca Kozan oğlu diye hitap edildiği görülüyor.

Kozan Sancağı ve çevresi dağlık olduğu için Kozan oğullarının Cemaatinin iskânı bir türlü mümkün olamamıştır¹⁷². Bu yüzden Kozan oğulları ve Cemaati bu bölgede kolayca hâkimiyet kurmuşlar, devlet kendileri ile anlaşmak yoluna gitmiş ve Kozan oğluna bazı görevler vermiştir. Kozan oğulları devletin de isteği üzerine civarlarındaki eşkıyaların cezalandırılması ile uğraşmıştır.

Zamantı Irmağı ve Harmancık civarında eşkıyalık yapanlar göçebe Kürd aşiretlerinden Şam Beyadi, İmam Kulu ve diğerleri ile anlaşarak, başlarına yüzü aşkın eşkıyayı toplamakta, yolları keserek karışıklıklara sebep olmaktaydılar. Bunlar Eskiil Kazasına gelerek Sultanlı Kasabası vakıf köylerinin halkından ikiyüz kadar deve, otuz kadar beygiri zorla alıp, ahalden bazılarını öldürmüşlerdi. Bunun üzerine bunların 1738 senesinde Kozan oğlu, Develi oğlu ve Bayındır oğlu tarafından cezalandırılması münasib görülmüştür¹⁷³.

Kozan ve çevresinde eşkıyalık yapan diğer bir aşiret Likvanik kürtleriydi. Bunlar Harmancık'da yaylamaktaydılar. İçlerinden Hacı Mehmed, kardeşi Osman ve diğer sekiz kişi yol keserek adam öldürmekte ve yağma yapmaktaydılar. Bozulus Hassına bağlı olan Armutlu Cemaati ve Aksaray Kazasındaki göçmenler (Acem Türkmenleri) evlerini basan ve eşyalarını zorla zapteden bu eşkıyaları İstanbul'a şikâyet etmişlerdi. 1738 Ağustos sonlarında bir kıtası (parça, aded) Kozan oğluna ait olmak üzere diğer görevlilere de

¹⁷⁰ A. Refik, aynı eser, Vs. 188 (Naklen: Şevki Berker.: Adana Görüşler Dergisi, sayı. 58-59), sayfa. 18.

¹⁷¹ A. Refik, aynı eser, Vs. 138-139; Şevki Berker, naklen, Görüşler sayı: 58-59, sayfa. 18-19.

¹⁷² A. Refik, aynı eser, Vs. 205; C. Baysun, aynı eser, (21-39). Bu iskân işine XVIII. yüzyılın ikinci yarısında de devam olunmuştur.

¹⁷³ Müh. 146, s. 113, Müh. 1.

hitabeden yedi kıt'a hükümle bu eşkıyaların cezalandırılması ve hak sahiplerine haklarının geri verilmesi yolunda teşebbüse geçildi¹⁷⁴.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kozan oğullarının nüfûzu ve kudreti gittikçe artmıştır. Eşkıyalık yapan aşiretlerin "te'dib'i için sık sık onlara başvurulmuştur. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Recebli Afşarı Aşireti eşkıyalıklarının son derece arttırmıştı. Bu aşiretin cezalandırılması için orta Anadolu'da Çapar-oğulları, güney-doğu Anadolu'da Kozanoğulları önemli rol oynamaktaydılar. 1742 Nisanında Recebli Afşarlarının cezalandırılması için Kozan-oğullarının Çapar-oğlu Ahmed'in maiyyetine girdikleri görülmektedir¹⁷⁵. 1746 senesinde ise Niğde Sancağındaki Kara Bektaş oğulları Süleyman ve Osman ve Ömer ve Ali ve diğerlerinin cezalandırılması ile de Kayseri Mutasarrıfı, Niğde Mütesellimi, Kozanoğlu ve Kara Hacılı uğraşacaklardı¹⁷⁶.

Böylece 1708 senesinde Kozan-oğlu Yusuf'un yakalanıp, hapsedilmesi ile Kozan-oğullarının sarsılan nüfuzları bir zaman sonra yeniden ve eskisinden daha kuvvetli olarak artmıştır.

Kozan oğulları, Kozan ve çevresindeki yerlerin vergilerini "çorbacı" denilen ermenilere verirlerdi ve bunların topladıkları aşârları alırlardı. Vergi için defter tutmazlar ve böylece müstakilen hareket ederek servetlerini arttırdılar¹⁷⁷. Aşiretlere mensup kişilerin bazılarının aşiretlerinin boy beylerine dayanarak devletin istediği vergileri ödememek yollarına başvurdukları düşünülürse¹⁷⁸, aşiret reislerinin bu kişiler ve vergi memurları üzerinde ne kadar kuvvetli bir baskı kurduğu açıkça ortaya çıkar. Kozan-oğulları da bu şartlardan istifade ederek Kozan Sancağı'nın kuvvetli bir âyanı haline

¹⁷⁴ Müh. 146, s. 112, Hük. 1

¹⁷⁵ Kayseri. 133, s. 288.

¹⁷⁶ Kayseri. 136, s. 6.

¹⁷⁷ C. Baysun, aynı eser (21-39), s. 114, Çorbacı için bk. H. İnalçık, Tanzimat nedir? s. 213.

¹⁷⁸ Abdal, kapucuyan ve diğer aşiretlerden deftere kayıtlı olanların pekçoğu Malatya, Maraş, Rakka, Diyarbakır, Kars, Adana, Tarsus kazalarında oturarak rüsûmâtları talep olundukda aşiret boybeylerine istinâden ve kimi dahi bir bahane ile edâda muhâlefet itmeleriyle ol-makule sûret-i deftere dahil olan kıbtiyân ve re'âyâsından buldukları yerlerde icâb iden rüsûm-u mîrileri tahsil itdirilmek için emr-i şerîfim ricâ itmeğin" Afyon. 38, Vs. 169.

geldiler. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Çapar-oğulları ile yaptıkları savaşı kazanınca şöhretleri daha da arttı¹⁷⁹.

Vilâyet âyanından olup âyânlıkları elde edenler çok zengin olup, zenginliklerinin âyân olmada büyük rolleri bulunmaktadır. Bunlar çoğu kez vergi toplama işlerini üzerlerine almakta ve bu yol ile zenginliklerini daha da arttırmaktaydılar. Bunlara bir örnek olarak Kara Osman oğullarından sonra Tuzcu-oğullarını gösterebiliriz.

1815 yılında öldüğü zaman yüz yaşından fazla olan Rize âyanı Tuzcu-oğlu Memiş Ağa zengin bir aileye mensuptur¹⁸⁰. Memiş Ağa Trabzon ahalisinden olup ticaret ile servetini iyice çoğaltmış, ahalinin vergilerini bir defada devlet hazinesine ödeyerek, mahsul zamanında kendilerinden zahire almağa başlamıştır¹⁸¹. Bu alış-verişten kendisi de kâr sağlamaktaysa da, halk tahsildarların taz-yikinden kurtulduğu için bu yolu daha emin görmekteydi. Bundan da faydalanarak Tuzcu-oğlu beş-on kazayı da mukataa olarak kendi menfaati için ele geçirmiş ve buna bağlı olarak da ahaliyi ve bu yerleri elinde tutmağa muvaffak olmuştur¹⁸². Vilâyet âyanından olan Memiş Ağa servet ve kuvveti sayesinde Rize âyanlığını elde etmiştir. Bu şekilde âyan olanlarla ilgili örnekler pek çoktur. Örneğin Kalabaklı Himmet oğulları, Seyfi oğulları, İlyas oğulları v.b.

Kalabaklı oğlu Himmet Ağa'yı ele alalım. Kalabaklı köyünden olup, Güzelhisar'da yerleşmiş, Güzelhisar Tuzla'sını işleterek zengin olmuş, ölümünden sonra Zeynelâbidin Güzelhisar Voyvodası olmuştur. Serdengeçti ağalarından Seyfi Ağa ve oğulları da Turgutlu Voyvodalığını ele geçirmişlerdir¹⁸³. Her iki aile de âyânlıklarını zenginlikleri üzerine kurmuşlardır.

Şimdiye kadar vermiş olduğumuz bilgilere göre, âyan olanların hemen hemen çoğunun vilâyet âyanından¹⁸⁴ oldukları anlaşılıyor.

¹⁷⁹ Baysun, Cavit; aynı eser, sh. 110.

¹⁸⁰ Tarih-i Cevdet, c. X, İstanbul, 1309, s. X, 219, Aktepe, Münir; Tuzcu oğulları İsyanı, Tarih Dergisi, sayı. 5-6, sh. 22.

¹⁸¹ Tarih-i Cevdet, İstanbul, 1309, c. X, sh. 218.

¹⁸² Tarih-i Cevdet, c. X, sh. 219.

¹⁸³ Uluçay, Çağatay; aynı eser, sh. 21.

¹⁸⁴ Şimdiye kadar verdiğimiz örneklerle âyân olanların vilâyet âyanından olduklarını gösterdik. Bununla ilgili bir diğer örnek de şudur: Mahrûse-i Bursa'da sâkin vücuh ve müderrisin ve bi'l-cümle meşâyih ve esnâf ve ehl-i ırz tarafından arz olunan mazhar hakikat eserleridir ki, sabikâ Bursa Âyanı ve müderrisinden cizyedâr-zâde Hüsameddin Efendi...” Cevdet Dahiliye. 13345. tarihsiz.

Bunlar zengin olup, kendilerine bağlı olan diğer âyanlar ve eşkıyalığa meyilli kimselerle mütegalibelik yapmaktadırlar. Âyan olanların çoğu önce mütesellimlik, voyvodalık gibi görevler yapmışlardır. Yerli olmaları sebebiyle buldukları yerlerin idaresini daha çabuk ele geçirmişler ve halka daha çok hâkim olabilmişlerdir. Kadı ve müftülerin de âyânlık peşinde koştuklarını, fakat, ekseriya, emekli olduktan sonra bunların bu tür hareketlere tevessül ettiklerini bilmekteyiz. Ehl-i şer'ce mensuplardan, Kayseri'de Kadı Burhaneddini, Ankara'da Müderris-zadeleri, İzmir'de Kâtip-zadeleri, Karahisar-ı sahip'te naip Yahya Efendi ve Müftü Ahmed Efendi'yi bunlara örnek olarak gösterebiliriz.

1726 senesinin ilk aylarında yazılan fermanlardan Karahisar-ı sahip kazasında "yerluden naib" olan Yahya Efendi'nin altı yedi senedenberi âyânlık peşinde koştuğunu öğreniyoruz. Yerliden ve âyândan olan Yahya Efendi "kuvvet-i maliyesi sebebi ile kaza-i mezburda hem nâib ve hem âyan-ı vilâyet olmağla "tarafatlarıyla ve diğer âyânlar ile anlaşarak "imdad-ı seferiyye", "avarız" ve diğer vergilerin toplanması konusunda, bu vergileri köy köy taksim ederek, kendi çıkarları için de onbeş-yirmi keseden fazla akçe toplamak yoluna gitmekteydi. Ayrıca, mahkeme harcı, "huddamiye", "mübaşiriye", "muamele" adlarıyla on, onüç kese akçe fazladan toplamaktaydı. Kaza ahalipleri buna karşı duracak güçte olmadıklarından Yahya Efendi ve diğer ileri gelenler fukaradan seksen keseden fazla akçe toplamışlardı¹⁸⁵. Öğrendiğimize göre, yerliden naip olmasının yasak olduğu hakkında Karahisar-ı sahip halkının itirazı pek bir işe yaramamış, Yahya Efendi ve taraftarları 1720 denberi her iki üç ayda bir defter düzenleyerek yetmiş; seksen keseden fazla akçe toplamışlardı¹⁸⁶. Bu şekilde âyânlık peşinde koşanlardan birisi de Karahisar-ı sahip Müftüsü Ahmed Efendi'dir. 1748 senesinde yazılan bir fermana göre, "dört-beş senedenberu âyânlık iddiasıyla fukarayı rencide ve hilâf-ı şer' tacizden hâli olmadığından" Ahmed Efendi cezalandırılarak, Karahisar-ı sahipten sürülmüştür¹⁸⁷.

Yerli ailelerden âyân olanlarının hepsinin hakkındaki şikâyetler muhakkak ki doğru değildir. Örneğin, Üskübü'nün (Bolu'nun bir

¹⁸⁵ Afyon. 39, Vs. 86. Fotokopi: 8

¹⁸⁶ Afyon. 39, Vs. 98. Fotokopi: 8

¹⁸⁷ Afyon. 48, Vs. 202 Bak. Fazla bilgi için; Özkaya, Yücel; Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık, Ankara, 1977, sh. 123 - 124.

nahiyesi) önemli ailelerinden olup, Üskübü Âyanlığını elinde tutan Topçu oğlu Mehmet hakkındaki şikâyeti inceleyen Bolu Voyvodası seyyid Abdullah, 1702 Temmuz tarihinde olan bu şikâyeti yerinde bulmamıştı¹⁸⁸. İncelediğimiz tarihlerde, herkesin istediği kişinin âyan olması hususuna özel bir dikkat gösteriliyordu. Örneğin, 1727 yılında, 1688-1689 yıllarındanberi İzmir'de baş âyan olmak için mücadele etmekte olan Derviş Efendi'nin¹⁸⁹, Aydın Muhassılı ve Limni Kalesi Muhafızına yazılan bir hükümde de belirtildiği üzere "cümle ma'rifetiyle" âyan reisi olduğunu öğreniyoruz¹⁹⁰. Bu konuda kaza halkı âyan olacak şahsın niteliklerini bizzat İstanbul'a bildirirdi. 9 Ekim 1719'da Tırhala Kazasının ileri gelenleri dilekçelerinde, doğruluğu ile tanınan Mehmed Ağa'nın, herkes tarafından tasvip edilip, âyan seçildiği ve "devlet-i aliyyeden" gelen fermanları uygulamaya muktedir olduğu, fakat zorbalardan tarafından öldürüldüğü açıklamıyordu¹⁹¹. Dilekçenin altında çoğu imam, ağa, hacı, molla, çavuş, serdar unvanlarını taşıyan kişilerin imzaları mevcuttu.

1719 senesinde Soma Kasabası sakinlerinden Mehmed Ağa'nın âyan seçiminden de görüldüğü üzere, bu seçime bütün halk değil, yalnızca ileri gelenler katılabilmıştır¹⁹².

Sonuç olarak, devletin Anadolu ile meşgul olamaması, her yerde yerli mütegalibelerin türemesi, levendlerin bu mütegalibelerin hizmetlerine girmesi, mirî toprak düzeninin bozulması, sancak idarelerindeki değişikliğin âyanlığın doğması için gerekli zaman ve şartları XVII. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkardı diyebiliriz.

Âyanlık örgütünün doğuşu ve teşekkülü iç karışıklıkların, sosyal ve iktisadî bozuklukların arttığı bir zamana rastlar. 1683 Viyana bozgunu ile başlayan iç karışıklıklar âyanlığın sonraları resmen örgütleneceği bir ortam hazırladı. Âyanlıkları elde eden yerli hânedânlar vilâyet âyanları (ileri geleni) zümresine mevcuttur. Vilâyet âyanları içlerinden bir tanesini baş âyan seçmektedirler. Âyanlığı

¹⁸⁸ Cevdet Zaptiye. 2981.

¹⁸⁹ Mühimme. 119, sh. 106.

¹⁹⁰ Aktepe, Münir; Başvekâlet Arşivindeki Vesikalara Nazaran İzmir İsyanı (1727 - 1728). V. inci T. T. K. K., sh. 675-676.

¹⁹¹ Cevdet Zaptiye. 3666.

¹⁹² Özkaya, Yücel; Osmanlı İmparatorlunda Âyanlık, Ankara, 1977, sh. 275.

elde edenler bu mevkii ekseriya mütegalibelik yaparak elde etmişlerdir.

Bu verdiğimiz bilgilerle XVIII. yüzyılın ilk yarısında yerli ailelerin artık âyânlıkları ve büyük hânedânlıkları ele geçirdiklerini ortaya koymaktayız.

Vesika: 1

Kayseri Şr. Sc: 120, sayfa: 117, Vs: 1

Düstur-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmi'l-âlem müdebbir-i umur'l-cumhur bi'l-fikri's-s'sâkıb mütemmim-i mehâmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhidi bünyâni'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkâni's-sa'âdeti ve'l-iclâl el-mahfuf bi-smufi avâtufi'l-Melikî'l-alâ Karaman Valisi vezirim Paşa edâmallahü teâlâ iclalehu ve akzâ kuzâti'l-müslimîn evlâ vülati'l-muvahhidîn ma'denü'l-fezâ'il ve'l-yakîn râfi-i a'lâmi's-şerî'at ve'd-dîn vâris-i 'ulûmü'l-enbiyâ-i ve'l-mürselin elmuhtass bî-mezîd-i inâyeti'l-Melikî'l-mu'în Mevlâna Kayseri'ye Kadısı zidet fezâiluhu tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsil olucak ma'lum ola ki, kazâ-i mezbure tâbi' Enderlik nâm karye ahâlisi südde-i sa'adetime arzihal idüb karyelerinin divânesi timâr ve malikânesi Köşk Mukata'asma tâbi' mülk ve Eratna Vakfı iken kaza-i mezburde sâkin Zenneci Ahmed ve oğulları Mustafa ve Osman nam kimesneler malikâne etdirmeleriyle binyüzyirmi senesindenberu beher sene harman döğmek için izin akçesi deyü seksen ve savurmak için dahi kezalik izin akçesi deyü ikiyüz kuruşlarını ve beher gerdekten dahi resm-i gerdek nâmiyle kanundan ziyâde dörder altunların alub ve bağ bozumunda ahar mahalde yirmi batman üzümü bir guruşa iştirâ ve bunlara dört batmanın bir guruşa olmak üzere cebren virüb ve firâr idenlerin kabusunu döğüb zuhur itdikde kendusini habs ve der-zincir ve bi-gayri hakkın akçesin alub ve bulunmayanların ehl ü iyâl ve emred oğulların haps ve akçesin aldıklarından gayri cebren fi'il-i şeni' kasd ve haftada bir kere yirmi otuz neferatlarıyla karyelerine gelüb müeddi-i bi-gayri hakkın birkaç kimesneleri kavga etmişsiniz diye tecrîm ve bilâ-fermân saliyânelerine karışub ücret namıyla zulmen dörtyüz guruşların alub ve yedi-sekiz re'is bargir ile seyisini irsâl ve meccânen besledub ol-vecihle cevrlerinden bunların onsekiz kise akçe mikdarı deynleri olub şer'lerinden kadılar ve âyân dahi sahib çıkmayub ahvalleri diğergün ve şahidleri

vilâyette olduğun bildirüb şer'le görölüb icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak olunmak babında hükm-ü humâyûnum ricâ eyledikleri ecilden mahallinde şer'le görölmek emrim olmuştur. Buyurdum ki, hükm-i şerifim vüsûl buldukda bu babda sâdır olan emrim üzere a'mel dahi ihzâr-ı husemâ kılub mukaddemâ bir def'a şer'le görölüb fasl olunmayan hususları tamam-ı hak üzere tefahhus ve tekayyüd idüb göresin i'lâm olunduğu üzere ol-bâbda muktezâ-yı şer'-i kavimle a'mel idüb dahi ba'de'l-subut icrâ-i şer' ve ihkâk-ı hak eyleyüb min-ba'd şer'-i şerife ve emr-i hümâyûnuma muhâlif kimesneye iş itdirmeyüb husus-u mezbur için bir daha emrim varmağa (dikkat) eyleyesin, şöyle bilesin a'lâmet-i şerife i'timâd kılasın, tahriren fi eva'il şehri-i rebiyü'l-evvel sene erba' ve selâsın ve mi'ete ve elf. Bi makam Kostantine el-mahrûse.

Vesika: 2

Cevdet Zaptiye. 2926 L. 1125 ve Mühimme: 120, sayfa: 49.

Kayseri Kadısına ve â'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki, bundan akdem Kayseriye sakinlerinden olub â'yânlık iddi'asiyle reâyâ ve berâyâ ve sükkân-ı vilâyet üzerlerine musallat olub ve bilâ-emr-i şerif tekâlif tarh ve envâ'i dürlü te'addi ve tecavüz üzere olan Burhaneddin Efendi ve İshak Efendi demekle ma'ruf kimesneler ile Deli Mehmed Beğ ve eniştesi Yusuf'un fimâ-ba'd Kayseriyede sâkin olmamak üzere Karaman Eyaletinden hariç diyâr-ı ahire nefyi ve iclâları için emr-i şerifim şeref-yafte-i sudur olmağla imdi sen ki mevlânâ-yı mumâ-ileyhsin mukaddemâ vech-i meşruh üzere Karaman Eyâletinden hariç diyâr-ı ahire nefy ve iclâları fermânım olan sâli-fü'z-zikr Burhaneddin Efendi ve İshak Efendi demekle ma'ruf kimesneler ile Deli Mehmed Beğ ve eniştesi Yusuf nam dört nefer müfsidlerim fimâ-bâd Kayseriyeye gelüb mutevvatın olmalarına kat'a bir tarikle ruhsat virmeyüb ve siz ki â'yân-ı vilâyet ve işerlerisiz siz dahi salifü'z-zikr kimesneleri reâyâ ve berâyâ ve sükkân-ı vilâyete te'adî ve tecâvüze kasdinden be-gâyet tevakkî eyleyesiz. Şöyle ki bundan sonra sizin dahi reâyâ ve berâyâ ve sükkân-ı vilâyete zulm ve te'adiye cesaretiniz istimâ olunur ise mezburlar gibi nefy ve iclâ ile iktifâ olunmayub eşedd-i ukubet ile muâheze ve muâkâbe olacağınızı mukarrer ve muhakkak bilüb ana göre basiret ve intibâh ile hareket ve ba'de'l-yevm nefsi'l-emre muhâlif olan kazâyayı der-i devlet-

medârıma arz ve mahzar itmekden be-gâyet ihtirâz ve ictinâb eylemeniz babında fermân-ı alışanım sâdır olmuştur. Buyurdum ki sene 125 fi evâsıt-ı şevvâl.

Vesika: 3

Kayseri: 133 s: 217 Vs. 2

Kayseriye Sancağı Mutasarrıfı izzetlû, rif'atlû Paşa hazretleri ve Kayseride revnak-efzâ-yı şeri'at-garrâ olan izzetlû, faziletlû, Efendi hazretleri inhâ olunur ki, hâlâ medine-i Kayseriye sakinlerinden olub âyânlık iddi'asında zebân-zed isti'mâl olan Kalaycı oğlu Mustafa Ağa ve Kağılmaz oğlu es-seyyid Mahmud Ağa ve Emîr Ağa demekle ma'ruf es-seyyid Mehmed ve kurâ kethüdası Sıgırcı oğlu Mehmed demekle ma'ruf kimesnelerin divân-ı Karaman'da da'vâcıları olub iddi'aları mezkûrun ile bi'l-müşahede rü'yet bi-hasebi'l-şer'-i kat-'ı nizâ ve fasl-ı husûmda olunmak için bi-nefsihi Divân-ı Karamana ihzârları bâbında tarafımıza hitâben mü'ekkid emri şerif-i âlişân sâdır olmağla mucibince işbu buyruldu tahrir ve isdâr ile irsâl olunuştur. Vüsulünde gerekdir ki mezkûrun huzûr-u şer'e da'vet ve Divân-ı Karaman'da davacıları olub ihzârlarına müş'iri fermân-ı âli sâdır olduğun ba'de'l-işâ'at husemâları ile mürâfa'a ve mucib-i şer'iyesi her ne ise icra olunmak için mübâşir-i mumâ-ileyhe koşub irsâl ve tesyire ihtimâm ve dikkat eyleyesiz. Şöyle ki mezkûrun kemâl-i Bürûdetden ve huşûnetden nâşi mürâfa'adan imtina' ile gelmede muhalefetleri zâhir olur ise ahvâlleri der-i devlet-aliyyeye arz ve i'lâm ile encâmında meşakk-ı azîmiyeye girif-târ olacakların kendulere tefhîm idüb mazmun emri âli ve mucib buyruldu ile amil olasız deyu.

1154 - Ramazan 22

Vesika: 4

Kayseri Şr. Sc. No: 133 S: 290 Vc: 3

Şeri'at-Şi'âr medine-i Kayseriyede seccade-nişîn olan faziletlû efendi zîde fazluhu ve kıdvetü'l-emâsil ve'l erkân Kalaycı zade Mustafa Ağa ve Zenneci zade Mustafa ve kethüda yeri ve yeniçeri serdarı ve âyân-ı vilâyet iş erleri zîde kadrühum inhâ olunur ki, Afşar eşkıyası hususu için darb ve harbe kadir asâkirinizi alub ve Caban zade

ile haberleşüb ittifâk ve bir tarafda kendimiz ve bir tarafda dahi sizler eşkiyâ-yı mezburların üzerlerine varılmak üzere bundan akdem ferman-ı şerîf sâdır olup ve bu def'a dahi yine kendunun ma'iyetimize ta'yîn olmanız ile darb ve harbe kâdir askerinizi alub ve gelüb hidemât-ı Padişahîde bulunmanız babında işbu buyruldu tahrir ve ısdâr ve irsâl olunmuşdur. Vüsulünde gerekdir ki mukaddem ve muahheren sâdır olan fermân-ı alişân mucibince darb ve harbe kâdir ve asakirinizi cem' ve hazır ve müheyyâ idüb kendümüz bu tarafda hareket ideceğimiz gün cümleiniz gelüb ordumuza mülhak ve mülâki olub hidemât-ı Padişahîde kıyâm ve istihdâm idüb ihmâl ve müsamaha ve mugâyir-i fermân-ı âli hareketden ihtirâz ve mucib buyruldu birle âmil olasız deyu.

1155

Cemaziye'l-evvel 10.

Vesika: 5

Kayseri: 138 S: 83 Vs: 1

Mektub-ı Asafi

Şerây'i-i şî'âr Sinob kadısı ve Kayseriye Kazası Na'ibi efendiler zîde fazluhuma ba'de'l-islâm inhâ olunur ki, Kayseriye â'yânından Emîr Ağa dimekle ma'ruf kimesne kendu halinde olmayub binyüz-kırkseki senesinden beru ahali ve fukaraya emr-i âlîde tafsil olunduğu vecihle zulm ve te'adî eylediğinden gayri ehl-i ırz makulesine eşkiyayı tasallut ve nice güne de'âvî-i battal irtikâbiyle havasına tâbi' kadılardan i'lâmlar ahz ve Asitâne-i Sa'adete irsâl-birle akçe kuvvetiyle ba'zıların nefy' ve iclâ ve ba'zıların tahvif ve tecrîm iderek ibâdalluh şer' (ve) mekrinden mutazarrır olub mukaddemâ hukuk bi'd-defe-ât evâmîr-i şerîf sâdır olunmuşiken kâh tekâlîf ve kâh mal kuvvetiyle mukâvemete iktidarları olmadığından hal-i fukara diğer-gün olmağla mürafâ'a ve hesabı rü'yet olunub sinin-i mezburede bu vakte gelince zimmetinde sâbit olan hukuk-u ibâd tahsil ve ba'de'l-istirdâd tahsil-i fukara-i mezbur Emîr Ağa diyâr-ı ba'ideye nefy olunmak üzere emr-i şerîf sudûrunu medine-i mezbure ahalisi iltimâs eylediklerin siz ki Kayseriye naibi mumâ-ileyhsin bu def'a Der-Sa'adetime arz ve iltimaslariyle üzere iclâ olunması için emr-i âli sudûrunu hâlâ şeyhülislâm ve müftüü'l-enâm sa'adatlû, semâhatlû

Efendi hazretleri işâret itmeleriyle imdi işaretlerin mucibince dergâh-ı âlî gediklülerinden Abdurrahman Ağa ma'rifetiyle mahallinde şer'le görülüb ihkâk-ı hak olunduktan sonra merkum Emîr Ağa Sinoba nefy ve iclâ olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı 'âlişanım mucibince mektub tahrîr ve irsâl olunmuşdur. İnşallahü te'alâ vüsulünde mucib emr-i âlî üzere amel ve hareket hilâfından tehaşi ve mücânebet eylesesiz vasale 15 muharrem 1162

Vesika: 6

Ankara. 121 s. 362, Vs. 651

Bundan akdem bazı husus ile Ankara'ya me'mûr kıdvetü'l-emâcid ve 'l-âyân Ali Efendi zîde mecdühû inhâ olunur ki, Muslu Paşa-zade ile Müderris-zade Ahmed Efendi'nin beynlerinde olan davaları için taraf-ı devlet-ialiyeden mahsus molla ve mübâşir ta'yîn olunmağla husus-u mezkûreden sen kifâyet idüb bu def'a tahsiline me'mûr olduğun sancağ-ı mezkûrun imdâd-ı seferiyesini tahsil ve bir sa'at evvel alub tarafımıza gelesin deyu. fi 11 min Muharrem 1155.

Vesika: 7

Ankara: 127 Vs: 79 S: 46

Müderris-zade hakkında vârid olan emr-i âlidir.

Emirü'l-ümerâi'l-kirâm kebirü'l-küberai'l-fihâm zevü'l-kadr ve'l-ihtirâm sahibü'l-izzi ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i inâyeti'l-meliki'l-âlâ Ankara Sancağı Mutasarrıfı olan (boş) dâme ikbalühû ve kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazlu'l-keâm (boş) kadısı ve Ankara Naibi zîde fazluhuma tevkî-i refî'i hümâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki, medîne-i Ankara ahalipleri südde-i Sa'adetime arzuhâl idüb Ankara sakinlerinden zümre-i kuzâtdan müderris oğlu Ahmed Efendi demekle ma'ruf kimesne kendu halinde olmayub birkaç senedenberu âyânlık iddiasıyla ahali'-i kazâyı yüzelli kise akçe hasarata uğradub fukaraya bu misillû gadri bundan akdem elli yedi senesinde Der-i Devlet medarımına arz ve i'lâm olundukda bâ-emr-i âlî Kastamonu'ya nefy ve iclâs olunmuş iken mütenebbih ve müteeddib olmayub yine medine-i mezburede zümre-i kuzatdan seyyid Sunullah Efendi demekle mâruf kimesneyi istishâb ve müstakilen âyân olmak için birbirleriyle ittifak ve Ankara Sancağı Mutasarrıfı dahi idare-i

ittifaklarına ilhâk idüb livâ-i mezbur mutasarrıflarına ta'yn olunan imdâd-ı seferiyye üzerine ez'af-ı muza'afa akçe zam ve âyânlık için virdikleri rüşvetleri re'âyâ fukarası üzerlerine tahmîl ve bir sene tamamına değin virilecek akçeyi henüz sene-i cedîdenin ayı geçmeden beher hane başına ellidokuz guruş tevzi' ve defteri paşanın adamlarına virüb fukara üzerlerine tasallut ve cebren ve aceleten tahsil itdirüb zülüm ve te'adisi husule-i tahammülden birün ve yine kuzâtdan oğlu Mustafa Efendi dimekle ma'ruf kimesneyi dahi ızrâr-ı fukara kasdiyle Asitâneye irsâl idüb cevri ve mezâlîmi hadden efvân ve ahvâl-i fukara diğergün olduğu ahali-yi mezbûrdan tazallûm ve inhâ idüb derûn-ı arzuhâlde mestûr müderris-zade Ahmed Efendi hakkında iştikâ olunmakla merkûm hâlâ Adana muvakkatı olup zabtı dahi karîb olmağla Ankara'dan kalkub Adana'ya azîmet itmek üzere emri şerîfim sūdûru bâbında ve âlemü'l-ulemâi'l-mütebah-hirîn efdalü'l-fuzelâi'l-müteverrihîn bi'l-fi'îl Şeyhülislâm ve müftü'l-enâm olan mevlânâ Piri-zade edam-Allahü teâlâ fezâilehu işaret itmeleriyle mucibince amel olunmak fermânım olmağın husûsu mezbûr için mahsûsen Der-Sa'adetten divân-ı mûmâyûnum çavuşlarından kıdvetü'l-emâsil ve 'l-akrân Hasan Çavuş zîde kadruhu mübaşir ta'yn ve irsâl olunmuşdur. İmdi emri şerîfim vâsil olduğu anda Siz ki mirmirân ve Ankara Naibi mevlânâ-yı mûmâ-ileyhimâsız mezbûr Müderrisoğlu Ahmed Efendiyi kat'an tehîr ve tevkîf itdirmeksizin mübaşir-i mûmâ-ileyh ma'rifetiyle Ankaradan Adana taraflarına irsâl ve Adana havalisinde ve Ereğli yahud aher kazâda meks ve ikâmet itdirilmesi tavsiye ve tenbîh ile irsâl ve bu bâbda zerre kadar avk ve tehîre ruhsat ve cevâzdan gâyetü'l-gâye ihtirâz eylemeyüb ve sen ki mübaşir-i mûmâileyhsin vardığın sa'at mezbu'ru alub Adana havalisine ve Ereğli yahud aher kazâya götürüb mansıbı vaktine dek anda ikâmet eyleyeceği mahalle teslim ve teslimini müş'ir ol-mahallin vülât ve hükkâmından aldığın i'lâmlar ile bu tarafa avdet idüb zinhâr ve zin-hâr mikdâr zerre hilâfından be-gâyet hazer ve mücânebet olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki vüsûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şerefyafte-i sūdûr olan fermân vâcibü'l-ittibâ ve lâzümü'l-ımtisâlimi mazmûn-u itâ'at-makrûniyle âmil olub hilâfından be-gâyet taşaî ve mücânebet eyleyesiz. Şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe itimâd kolasız Tahriren fî evâsıt-ı rebiyü'l-evvel sene tis'a ve hamsîn ve mi'ete ve elf.

Kostananiyye
el-mahruse

Vesika: 8

Konya: 54 S: 373 Vs: 1

Mütesellimlik Emridir

Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm meadinü'l-fezâ'il ve'l-kelâm Konya Naibi ve eyâlet-i Karaman'da vâki' sâ'ir kadılar ve na'ibler zîde fazluhum tevki'-i refi'-i hümâyun vâsıl olacak ma'lûm ola ki, düstûr-u mükerrerem müşir-i mufahham nizâmü'l-âlemim Karaman Valisi vezirim Mehmed Paşa edâm-Allahü teâlâ iclâlûhu tarafından eyâlet-i Karaman'da bundan akdem mütesellim olan kıdvetü'l-emâcid ve'l-âyân Mühürdâr Mustafa zîde mecdûhu ref' ve yerine vezir-i müşarün-ileyhin buyruldu mu'âşeret üzere olduğun Gaffar-zade mütesellim nasb ve ta'yîn olunmuş idi el-haletü-hazihi mûmâ-ileyh Mühürdâr Mustafa mütesellimliği eyyâmında ahali-i vilâyet ve fukara-yı ra'ıyyet ile hüsn-ü mu'âşeret üzere olduğun kıdvetü'l-ulemâ'il-mütehakkikin Konya'da vâki' hazret-i mevlânâ kuddise sırâhu'l-azizin Asitanesi Şeyhi mevlânâ es-seyyid el-hâc Mehmed Arif zîde ilmuhu ile İçel sancağı mutasarrıfı Süleyman dâme ikbalûhu ve Larende kadısı Mehmed ve İlgin kadısı el-hac Ali ve Gaffaryad Naibi Mehmed zîde fazluhum başka başka arz ve inhâ ve kemafi'l-evvel mütesellimliği ibkâ olunmasını ahâli-i memleket mahzar-birle istidâ itmeleriyle vezir-i müşarün-ileyhin buyruldu ile mütesellim nasb olunan Gaffarzade ref' olunub eyâlet-i mezkûreden vezir-i müşarün-ileyhin tarafına âid olan irâd ve varidâta kesr ve noksan gelmemek şartıyla mûmâ-ileyh mühürdâr Mustafa kemâfi'l-evvel mütesellim nasb olunmak fermânım olmağın siz ki mûmâ-ileyhimsiz eyâlet-i Karaman mütesellimliğini vech-i meşrûh üzere mûmâ-ileyh mühürdâr Mustafaya kemâfi'l-evvel zabt ve rabt ve vezir-i müşarün-ileyh tarafına âid olanı ahz ve kabz itdirüb ref' olunan mezkûr Gaffar-zadeyi ve aheri dahl ve ta'arruz itdirilmemek bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki.

Vüsûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yafte-i sudûr olan fermân vacibü'l-ittibâ ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-u ita'at-makrûniyle âmil olub min-ba'd hilâfına rızâ ve cevâz göstermeyesiz, şöyle bilesin âlâmet-i şerife i'timâd kılâsın. Tahrîren fi evâil safer sene-i ihdâ ve hamsîn ve mi'ete ve elf.

Buyruldu

Sahra-yı Sofya 1151 sene 18 fi safer.

Vesika: 9

Konya: 54 S: 348 Vs: 1

Mütesellimlik Emridir.

Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm me'adinü'l-fezâ'il ve'l-keîâm Karaman Eyâletinde vâki' kadılar zîde fazluhum tevki'-i refi'-i hûmâyûn vâsil olucak ma'lûm ola ki, sâbıkâ Konya mütesellimi olan Gaffar-zade seyyid Osman 'azil olunub yerine kıdvetü'l-emâcid ve'l-â'yân zîde mecdûhu mütesellim nasb ve ta'yîn olunmağla siz ki mûmâ-ileyhimsiz mütesellimlik merkûm-u mûmâ-ileyh zabt ve vâki' olan haslar mahsûlatıyla sa'ir a'idatı kanûn ve defter mucibince ahz ve kabz itdirmeniz fermânım olmağın imdi işbu emr-i şerîfîm ısdâr ve irsâl olunmuşdur. Vüsûlünde siz ki mûmâ-ileyhimsiz mütesellimlik-i mezbûru mûmâ-ileyhe zabt ve eyâlet-i mezbûrenin hasları mahsûlatıyla sâ'ir a'idât ve raciâtını kanûn ve defter mucibince ahz ve kabz itdirdüb aheri dahl ve ta'arruz itdirmemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki vüsûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yafte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-u itâ'at-makrûniyle âmil olasız. Şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timâd kılâsız tahrîren fî evâsıt zi'l-ka'de sene ihdâ ve hamsîn ve mie'te ve elf.

Be-Makam

Kostantaniyye Vasale 1151 6 fî zi'lhicce

Vesika: 10

Afyon: 39 Vs: 86

Kıdvetü'l-ulemail-mütehakkikîn Karahisar-ı Sahib Kazasından naibü's-ser' olan Mevlânâ (boş) zîde ilmuhu tevki'-i refi'-i hûmâyûn vâsil olucak ma'lûm ola ki, Karahisar-ı Sahib Kazası ahâlisi südde-i sa'adetime adam ve arzuhal gönderüb yerluden naib olmak menhi iken altı yedi senedenberu yerluden ve ayândan Yahya Efendi dimekle ma'rûf kimesne kuvvet-i maliyesi sebebiyle kazâ-i mezbûre nâib ve hem âyân-ı vilâyet olmağla nefsi şehirde sâkin karındaşı Abdulhay ve çerçi Hacı Mustafa ve Ebeoğlu Hacı Mustafa ve azlem-i nasdan mütevellî Abdurrahim nam kimesneler ile yekserâm ve sinîn-i merkûmedenberu vilâyetlerine nâzil olan imdâd-ı seferi(ye) ve mu-baya'a ve iştirâları ve avarız ve çeltik ve sa'ir tekâlîf vuku'unda nice

bahane ile beher iki üç ayda birer defter düzüb nahiye be nahiye ve kariye be kariye tevzi' ve taksim idüb kendü nefisleri için onbeş yirmi keseden mütejaviz akçe tahsil ve andan ma'adâ harc-ı mahkeme ve huddamiye ve mübâşiriye ve mu'âmele namiyle onar onüçer kise akçe iz-diyâd zamm ve hâsıl-ı mezbûreden beş nefer zaleme beyinlerinde taksim ve ekl-ü bel' idüb hılâf-ı şer'-i şerif zulüm ve te'-addîlerinden dokuz adet kaza ahalisi leyle-i aşâya muhtaç ve ehl ü ıyâlleriyle bir dürlü duracak halleri kalmayub altı yedi senedenberu bu vecihle fukaradan seksen kiseden mütejaviz akçe fukaradan tahsil ve kendüleri ekl ü bel' idüb bu ânc değin kendüleri naib ve âyândan olmalarıyle fukara şer'lerinden bir türlü teşekki eylemeyüb ve hâlâ mezbûrunu niyâbetden 'azil olunduğun bildirüb ahvalleri mahallinde ma'ân adil üzere şer' ile görüb yedi senedenberu cebren ve kahren aldıkları mal ve ba'de'l-muhasebe ber-muceb-i defter ma'rifet-i şer'le hâsıl ve eshâb-ı hukûka red ve teslim ve icrâ-yı hâk olunmak bâbında hükm-ü hümâyûnum ricâ eyledikleri ecilden vech-i meşrûh üzere naib nasb olunan kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Süleyman zide kadruhu ma'rifetiyle şer'le hesapları görölüb hilâf-ı şer'-i şerif bi-gayr-ı hakkın fuzulî aldıkları hukûk-u fukara bi't-tamam eshâb-ı hukûka istirdâd ve ihkâk-ı hak olunduktan sonra fukâraya zulm üzere olub mutazarrır ve iclâları te'min olursa Der-i Devlet-medârıma arz ve i'lâm olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki vüsul buldukda bu bâbda sâdır olan emr-i celilü'l-kadrim mucibince naib-i sâbıkın vekilleriyle mezbûrdan mahallinde meclis-i şer'-i şerife ihzâr ve dâvâ-yı hak iden zamlariyle mürâfa'a ve mukâddem bir def'a şer'le görölüb fasl olunmayan ahvâlleri tamâm-ı hak üzere mukayyed olub göresin ilâm olunduğu üzere ise ol-bâbda iktizâ-yı şer'-i kavimle amel idüb red ve icrâ-yı hak olunduktan sonra fukara üzerlerinde mutazarrır ve iclâlarını olurlar ise arz ve i'lâm eyleyüb mazmûn-u emr-i şerifimle âmil olasız. Şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahrîren fi eva'il receb sene seman ve selâsîn ve mi'ete ve elf. Mucibince Sadr-ı Âli Mektubu dahi vardır. El-Mahrûse-i Kostantaniyye.

